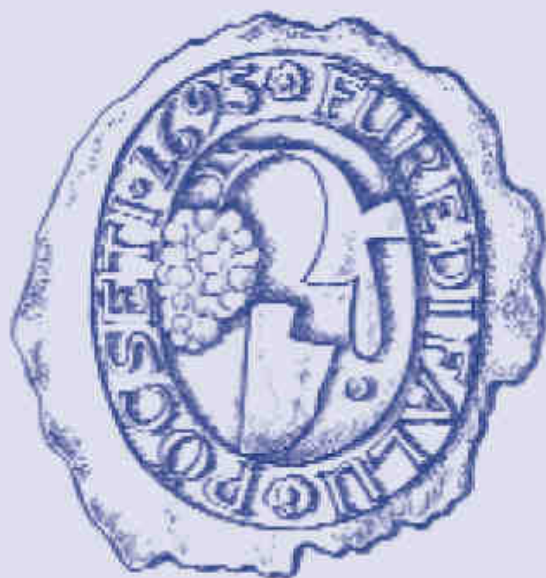




FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

III. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

5.

2003.



Sinkó András: Jókai (1925)



A címkéket utazási irodák, szállodák készítették és reklám céljából adták a vendégnek, vagy ragasztották a bőröndjére.

Felelős szerkesztő:

ELEK MIKLÓS

Szerkesztőbizottság:

BAÁN BEÁTA, DR. DIBUSZ LÁSZLÓ,
NÉMETH ÁKOSNÉ, DR. RÁCZ JÁNOS

Kiadja

az Aranyhíd Kulturális Szolgáltató Intézet
és a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület

Felelős kiadók:

SÁRKÖZINÉ SÁROVITS HAJNALKA

igazgató

SZENFERNÉ VARGA ANIKÓ

elnök

A folyóirat Balatonfüred Város Önkormányzata,
a Balatoni Szövetség, a budapesti Csokonai
Művelődési Központ, az Iglói és Gerbovits
Nyomda Bt. és a Veszprém Megye Kultúrájáért
Közalapítvány támogatásával jelent meg.

Szöveggondozás:

TÓTH-BENCZE TAMÁS

Számítógépes szerkesztés:

M. KUZMA ANGÉLA

Ára: 200,- Ft

A folyóiratot az egyesületi tagok
tagilletményként kapják.

A pecsétnyomat rekonstrukciója
PÁLFFY KÁROLY
grafikusművész munkája.

A címlapon

TÓTH ATTILA

fotográfus mester felvétele

Szerkesztőség:

8230 Balatonfüred, Arany János u. 12.
Tel.: 87/340-744

ISSN 1587-9399

Nyomás:

Csokonai Művelődési Központ
Budapest

TARTALOM:

Katona Csaba:

DEÁK FERENC

ÉS BALATONFÜRED 2. oldal

Zákonyi Ferenc:

HAJÓZÁSI ÜNNEPSÉG

ÁLDOZATTAL 7. oldal

László Zoltán:

MILYEN VOLT A KURSZALON

NAGYTERME 1913 ELŐTT? 8. oldal

Németh Ákosné:

MILLEI, A KOLOSKA-VÖLGY

„BETYÁRJA” 10. oldal

Ács Anna:

ADY ENDRE BALATONFÜREDI

ÚTJAI 12. oldal

Elek Miklós:

A JÓKAI EMLÉKOSZLOP

TÖRTÉNETE, SORSA ÉS JÖVŐJE .. 17. oldal

SINKÓ ANDRÁS, A BALATONFÜREDI

JÓKAI ÉS BLAHA

PORTRÉ ALKOTÓJA 19. oldal

Cserép László:

SALVATORE QUASIMODO

FÜREDI FAÜLTETÉSE 20. oldal

Ráczi János:

BALATONFÜRED, A „SZÓLÓ ÉS BOR

NEMZETKÖZI VÁROSA” 23. oldal

ÚJ SZERZEMÉNYEK 27. oldal

Köszönjük a szerzőknek, alkotóknak, hogy
lemondtak tiszteletdíjukról, szerzői jogdíjukról.

Szerzőink:

dr. Ács Anna

muzeológus
Veszprém

Cserép László

tanár
Balatonfüred

Elek Miklós

könyvtáros
Balatonfüred

Katona Csaba

levéltáros
Budapest

László Zoltán

ny.vízművezető
Balatonfüred

Németh Ákosné

ny. könyvtáros
Balatonfüred

dr. Ráczi János

nyelvész
Balatonfüred

dr. Zákonyi Ferenc

1908-1991
Balatonfüred

KATONA CSABA

DEÁK FERENC ÉS FÜRED

1865-ben nagyszabású ünnepségre készülődött a füredi fürdő: ekkor avatták fel a Balaton partján húzódó új sétányt, a mai Tagore-sétány elődjét. Az első modern értelemben vett füredi útikönyv írója, Jalsovics Aladár bencés szerzetes szavait idézve: „A Balaton lecsapolása által nyert terület 1865–1866-ban derűs sétánnyá alakított, [...] a vendégek legkedvesebb sétahelye, különösen az esti órákban.”¹ A sétányt a korszak egyik legismertebb – és akkor talán legnépszerűbb – politikusáról, az aznap Füredre érkező Deák Ferencről² nevezték el ünnepélyes külsőségek közepette.

A sétány egészen 1957. július 22-ig viselte Deák nevét: ekkor a füredi tanács a két háború között a Balatonnál is megfordult nagy hindu költőről, Rabindranath Tagoréról keresztelte azt el.³ Azóta Deák Ferencnek nincs emlékhelye Balatonfüreden, pedig, ahogy Zákonyi Ferenc már 1988-ban leszögezte: „Deák Ferenc [...] megérdemelné, hogy Füred ne felejtse el végleg.”⁴ Annál is inkább, mert Deák éppúgy Zala megyei volt (Söjtörön született, majd hosszú ideig Kehidán élt), mint ahogy Zalához tartozott Balatonfüred is, amelyet csupán a második világháborút követően csatoltak át a teljes Balaton-Felvidékkel egyetemben Veszprém megyéhez. Pedig a kérdés manapság aktuálisabb mint valaha: ebben az évben országsszerte folynak a megemlékezések Deák Ferencről, mivel a nagy politikus éppen kétszáz évvel ezelőtt, 1803-ban látta meg a napvilágot. Az évforduló kapcsán nem érdektelen számba venni, hogy élete során milyen szálakkal kötődött Deák Ferenc a Balaton-part neves fürdőhelyéhez, és miként érdemelte ki, hogy a fürdő újonnan létesített sétányának 1865-ben éppen ő legyen a névadója.

A füredi fürdőzés: nemesi hagyomány Zalában

Deák Antal (1789–1842) zalai alispán, Deák Ferenc idősebb bátyjáié,⁵ rendszeresen megfordult a fürdön: „... mert ha Antal otthon volt is, nyaranként rendszeren elment B[alaton].-Füredre”⁶ –

írta Deák Ferenc életének egyik első monográfiája, Ferenczy Zoltán a „haza bölcse” bátyjának fürdőre járásáról. „... bátyám Füredre megy négy hétre, s eddig a gazdaságot én vezetem.” – e szavakat maga Deák Ferenc vetette papírra Kossuth Lajoshoz Kehidán írt, 1840. június 27-én kelt levelében.⁷

Nincs ebben semmi meglepő: Zala megye nemessége különösen kedvelte a füredi gyógyvizet. Jól példázza ezt, hogy 1840 nyara egyaránt Füreden találta a megyéből Deák Antalt és azt a Forintos Györgyöt is, aki főszerepet vitt a zalai liberális követutasítás megbuktatásában 1843-ban s így abban is, hogy Deák Ferenc akkor nem vállalta a követséget⁸ az 1843–44-es országgyűlésen. De jellemző Csány László⁹ esete is: „Testi kínjainak enyhítésére gyakran kereste fel a kor ismert gyógyfürdőit. [...] A Balaton zalai partján fekvő Balatonfüred savanyúvizét évenként meglátogatta, itt ismerkedett össze az ellenzék legtöbb vezetőjével.”¹⁰

Deák Ferenc a reformkori Füreden

Hogy Deák Ferenc maga mikor járt először Füreden, ezt pontosan nem lehet meghatározni. Az 1830-as években azonban már kétségtelenül törzsvendégnek számított a fürdön. 1836-ban pl. báró Wesselényi Miklóssal,¹¹ a reformkori magyar politikai ellenzék



Deák Ferenc bejegyzése, 1836 (Pannonhalmi Főapátság)

egyik vezéralakjával járt Füreden. Részt vettek az akkor már híres Anna-bálon is, majd pedig, „... másnap alig bírtak kitérni egy fáklós zene elől.”¹² Deák e füredi tartózkodásának emléke az a füdőn datált levele, amelyet 1836. július 30-án írt Kossuth Lajosnak az aktuális politikai kérdésekről.¹³

Az 1836. évi fürdőlátogatás során Wesselényi és Deák hasonlóan könnyed életvitelt folytattak, mint bármelyik másik fürdővendég (már akinek pénztárcája megengedhette ezt). A vízen vacsoráztak nagy társaságban, miközben a partról röppentyűket (tűzijáték) eregettek tiszteletükre, majd amikor az este közeledett, a társaságukban lévő hölgyeket partra tették, a férfiak pedig tovább pezsgöztek. Deák komolyságában is derűs egyéniségét kellőképp jellemzi egy ekkor megejtett tréfája, amelyről Wesselényi az alábbiakat jegyezte fel naplójában július 27-én: „... hajón vacsoráltunk, a leg szebb holdvilágnál evezvén a Balaton ezüst hullámai közt: másod napon asszonyi társaság is eljött hívásunkra. [...] Miután az asszonyokat partra tettük, vissza mentünk hajónkra s be a Balatonba s a vígan üritett pezsgő palaczkokat rendre repítők a vízbe. Deák irt czédulákat, melyeket beléjük fojtottak: a gyanú s félelem fekete seregének valami híve még törni fogja fejét értelmökön.”¹⁴

Ez a szellemes ötlet megvilágítja Deák reformkori füredi időzéseinek két, talán fő szegmensét: részben azt, hogy ott időző politikustársaival (függetlenül attól, hogy Füred előzetesen megbeszélt találkahely volt-e, vagy véletlenül találkoztak ott), a füdőn is rendszeresen folytattak politikai tartalmú megbeszéléseket, részben pedig azt, hogy ezek a találkozások és tárgyalások a császári udvar éber szemű titkosrendőreinek figyelmét sem kerülték el – amivel viszont Deákék voltak tisztában, mint azt a fenti kis történet kiválóan példázta.

Tábori Kornél *Titkos Jelentések Balatonfüredről. Hogyan dolgoztak a régi kémek?* c. írásában tárgyalja részletesebben, hogy a reformkorban bizony a bécsi udvar kémei is sűrűn megfordultak Füreden a reformellenzék ott időző politikusai nyomában. Több konkrét példát is hoz erre, így pl. 1837-ből: „Meghívta augusztus 19-re Deákot, továbbá Eötvöst,¹⁵ Klauzált¹⁶ és másokat is. Furcsa magyar tüntetés volt az üvegházban. Széchenyiné Berzsenyi [Dániel] verseit szavalta, a gyermekek pedig Bajza [József], Kölcsey [Ferenc] és Vörösmarty [Mihály] strófáit. [...] Mindenütt magyar láz és osztrák szidalom.”¹⁷

Deák egy évvel később, 1837-ben ismét találkozott Wesselényivel Füreden. Széchenyi István gróf naplója rögzítette, hogy a báró kifejezetten a Deákkal és másokkal megejtendő találkozó reményében igyeke-

zett a fürdőre: „Wesselényi Füredre, hol Deák, Madarász és társai várják.”¹⁸

A Széchenyi által említett Madarász a 19. századi Magyarország hosszú életű politikus testvérpárja, Madarász József (1814–1915) és László (1811–1909) közül az előbbi, aki saját bevallása szerint történetesen épp Füreden ismerkedett meg 1837. július 30-án a reformkori Zala vármegye két vezéralakjával, Deák Ferencsel és Csányi Lászlóval: „Egyik napon a Balaton tavától az ivókút körüli sétahelyre megyek fel, s látom, hogy a fák árnyában ott ül egy helyt Patay¹⁹ harmad magával. A mint hozzájuk közelgek, elébe siet, karon fog, az ülőkhöz vezet, megismertet bennünket. S íme, ott ült társainak egyike a vállasabb, vaskosabb Deák Ferencz, a másik a magasabb soványos Csányi László.”²⁰

De nem csak Madarász József volt az, aki Füreden találkozott először személyesen Deákkal. Idézzük Rónay Jácint (1814–1889), a tudós győri bencés szerzetes naplóját: „Első állomásunk Balaton-Füred vala, s azon néhány óra, melyeket Füreden tölték, mindenkorra élni fog emlékezetemben; mert itt találkoztam először Kisfaludy Sándorral, Deák Ferencsel és Horváth János püspökkel.²¹ Ott ült a nevezetes három férfiú a sétány egyik padján: Kisfaludy komolyan, Deák derűlten, Horváth elégtelen. Tisztelegtünk, Leo atya bemutatott: „Ön filozófus, mondá Horváth, micsoda auctort követtek?” – Én azt hívé, hogy a püspök úr azon görög vagy német rendszert kérdezi, melynek hívei valánk, s hűledezve már-már azt feleltem, hogy Socratest, mert a régi bölcsek közt csak ezt tartottuk jóra való embernek: midőn Deák kisegített a hínárból, s azt jegyzé meg: Ugyebár írásból tanultak? – Igen, volt az én válaszem, s ez megmentett a nevetséges választól, mely már ajkamon lebegett.”²²

Az 1840-es években Deák továbbra is rendszeresen megfordult Füreden. 1845. június 29-én pl. szintén Füreden tartózkodott.²³ Hogy akkor nem maradt tovább, abban talán az is szerepet játszott, hogy nem találkozhatott azokkal, akiknek társaságát megszokta a füdőn. Wesselényi Miklóshoz Kehidáról, 1845. július 13-án kelt levelében csak röviden emlékezett meg balatoni tartózkodásáról: „Két napot Füreden töltöttem, hol vendég igen kevés volt.”²⁴

Egy évvel később, 1846-ban viszont jóval hosszabb időt töltött el a Balatonnál, ezúttal azonban meglehetősen prózai okok szólították őt Füredre, s marasztalták ott hosszabb időn át. Deák a fürdő gyógyerejét akarta igénybe venni, mert többféle kellemetlen betegség is gyötörte, amelyek miatt több orvossal is konzultált, akik gyógyfürdőt javasoltak bajai enyhítésére, konkrétan épp Füredet. Deák Kehidáról

még tavasszal (április 9-én) levélben értesítette szándékáról állandó füredi „nyaralótársát”, Wesselényit: „Füredet tanácsolták valamenynyien [...], fogadtam tanácsukat s a nyáron egy két hetet Füreden töltök.”²⁵ Ez az „egy két hét” aztán hosszabbra nyúlt, Deák 1846-ban júniustól egész augusztus elejéig Füreden időzött és kúrálta magát.²⁶ E hosszabb tartózkodás során pedig arra is futotta idejéből, hogy részt vegyen az abban az évben átadott füredi Kerektemplom fölavatásán,²⁷ amelyre június 21-én került sor a Füredért oly sokat tévő Bresztyenszky Béla²⁸ tihanyi apát részvételével (ő áldotta meg az új templomot).²⁹

Bresztyenszky személye kapcsán érdemes kis kitérőt tenni: ő mint tihanyi apát a fürdőtulajdonos bencés rend prominens képviselője volt. Füred vonzerejéhez pedig – ti. Deák Ferenc szemszögéből – vélhetően az is hozzátartozott, hogy régi személyes ismeretség, jó viszony fűzte őt az apáthoz, aki egykor tanára volt a győri jogakadémián: első évben számtant, majd pedig másodévben hittant és mennyiségtant oktatott az ifjú Deáknak és diáktársainak.³⁰ A fiatal Deák három ízben még a Bresztyenszky által a szegény tanulók segélyalapja javára rendezett színjátékokban is szereplte: ez az átlagosnál szorosabb tanár-diák kapcsolat létét sejteti.³¹

Deák 1846. évi hosszas füredi időzése azonban nem hozta meg a várt eredményt. Vagy orvosai adtak neki rossz tanácsot, vagy a füredi savanyúvíz gyógyerejében hibádzott valami abban az évben, mert Deák egyáltalán nem találta meg a kívánt enyhülést kedvelt fürdőhelyén. Nem sokkal hazatérése után már így írt Kehidáról 1846. augusztus 17-én Kossuth Lajosnak fürdői időtöltéséről „Füred nékem semmit nem használt.”³² Nem sokkal később, szeptember 12-én Wesselényit is levélben kereste meg és neki is elpanaszolta balul sikerült kúrája eredményét (pontosabban eredménytelenségét): „Augusztus elején jöttem meg Füredről, hol egészségem semmit nem javult. Két leveledet akkor egyszerre adták kezembe, mert embe-reim itthon nem tudták, mikor jövök Füredről haza, s nem küldötték utánam a leveleket.”³³

Deák azonban nem lett hűtlen Füredhez a balul sikerült fürdőlátogatás ellenére sem. Hogy mennyire magának érezte a fürdőhelyet, az kiderül abból is, hogy – javító szándékkal – maga is javaslattal élt annak fejlesztése kapcsán. A füredi fürdő tulajdonosa, a bencés rend az 1830-as évek végén nyitotta meg az ún. *Panaszok, javítások, szépítések, javaslatok jegyzőkönyvét*. Ez nagyjából a ma is használatos panaszkönyveknek megfelelő füzet volt, ahova azonban a



L. Rohbock metszete, 1855 (*Helytörténeti Gyűjtemény*)

vendégek panaszai mellett jobbító szándékú javasla-taikat is bejegyezheték. A „panaszkönyv” eredetije az 1950-es évek során ismeretlen helyre került, tartalmának rekonstruálása az azt megelőző időkben készült tanulmányok révén lehetséges.³⁴ Így pl. egy Hegedűs Zsigmond nevű vendég az alábbiakat jegyezte fel: „Kívánnám, hogy a főidény elmulván tüstént az itt volt vendégeknek száma ujságok által nyilvánosságra tétetnék, sőt az itt volt vendégeknek neve is ki is nyomtatva megszerezhetőek volnának.”³⁵ E „panaszkönyvben” volt megtalálható valamikor Deák Ferenc – másokkal, így Wesselényivel együtt aláírt – bejegyzése is: A fürdő ház előtt lévő boltok csak úgy volnának célirányuak, ha azokhoz a séta térről egyenesen be lehetne menni, mert ablakon keresztül vizsgálni a portékákat és alkudni azokra leg fellyebb csak zsemlénél és kén gyertyánál lehet – ohajtanánk tehát: hogy ezen boltoknak mészárszék forma ablakai ajtókká változtassanak által. Aug[usztus]. 12. napján – [1]836.”³⁶

Deák egy ízben még 1849 nehéz esztendejében is felbukkant Füreden. Akkor, amikor Noszlopy Gáspár (1821–1853) Somogy megyei kormánybiztos, a Balaton északi partjára átkelve Somogyból, Füreden ütötte fel főhadiszállását augusztus elején.³⁷ Noszlopyhoz Füreden csatlakozott előbb Fejér vármegye alispánja ötszáz katonával, majd a Kisfaludy gőzös fedélzetén Fejér és Tolna vármegyéből érkezett újoncok jöttek Füredre.³⁸ Másnap, 10-én Noszlopy Füredre hívta össze a Zala megyei bizottmányi ülést, hogy anyagi segítséget és további újoncokat kérjen, ám hiába, ezeket nem kapta meg.³⁹ Ismert, hogy aznap többen Keszthelyről a Kisfaludy fedélzetén érkeztek Füredre e tanácskozársra és a hajó fedélzetén ott volt Deák Ferenc is.⁴⁰

A szabadságharc után:

a Kisfaludy-szobor felállításá Balatonfüreden

Az oly sok mindenben vízváltásónak bizonyuló 1848–49. évi forradalom és szabadságharc, valamint ennek leverése – amint az köztudott – Deák Ferenc életében is döntő változásokat hozott. Deák eladta a család kehidai birtokát és Pestre költözött, ahol figyelmét számos különböző irányultságú dolog kötötte le, így pl. az 1855-ben elhunyt Vörösmarty Mihály leányán, Ilonán – később Széll Kálmán (1845–1915),⁴¹ az 1899–1903 közötti kormány miniszterelnökének felesége – annak gyámjaként próbált segíteni: témánk szempontjából e kapcsolat érdekessége, hogy Deák Vörösmarty Ilonával is megfordult Füreden.⁴² Elsősorban azonban 1848–49 után is politikai színezetű közéleti szerepvállalásával tűnt ki a fürdőhelyen. Különösen fontos szerepet játszott abban, hogy 1860-ban Kisfaludy Sándornak szobrot állítsanak Füreden.⁴³ A kezdeményezés Zala megyéből indult és 1857-ben már országszerte folyt a gyűjtés, hogy az 1844-ben elhunyt költőnek szobrot állítsanak kedvelt fürdőhelyén. A szoborbizottság első ülése 1857. február 9-én volt,⁴⁴ ennek elnöke Deák Ferenc sógora, Oszterhueber József lett, aki engedélyt kért a gyűjtésre és a szobor felállítására. Az első adomány a Zala Megyei Nemesi Alapítványból származott: ez jórészt Deák Ferenc közbenjárásának volt köszönhető.⁴⁵

Maga Deák nem vállalkozott ugyan arra, hogy részt vegyen a szobor felállításához szükséges pénzgyűjtésben, de végül mégis fontos szerep jutott neki: a szobor felállításához szükséges technikai feltételek megismerése mellett (ez a költségvetéshez volt nélkülözhetetlen) a konkrét pénzügyekkel is neki kellett foglalkoznia, sőt végső soron még a szobrász személyének kiválasztása is rá maradt. Mi több, még a kiválasztott művésszel aláírt szerződést is ő szignálta „mint a Kisfaludy Sándor emlékszobrának felállítására egyesült tarsulas megbízottja”.⁴⁶

A szobrot végül Züllich (Cétkuti) Rudolf (1813–1890) szobrász készítette el, akivel Deák rendszeresen tartotta a kapcsolatot. Sógorának pl. így írt Pestről 1858. május 15-én: „Megyek pedig, ha Züllich tud biztosítást venni, vele Füred felé, hogy ő is megnézhesse a szobrot.”⁴⁷ El is ment Züllichhez Füredre: „A szobor felállítására kijelölt helyet Züllich szobrasszal a m[ájus]. hó 24-én odaérkezett Deák Ferenc is megsejmelte.”⁴⁸

Deák 1859. szeptember 22-én Pusztaszentlászlóról ugyancsak a szobor ügyében írt Koppány Ferenc főadószedőnek, Zala későbbi első alispánjának: „Hertelendy Károly⁴⁹ azt írta sógoromnak, hogy a Kisfaludy szobor már Füreden van, s még e hónapban

fel fog állíttatni. hogy tehát a szerződésnek, melyet Züllich nem pontosan tartott meg leg alább a kikötött határ időre nézve, Ti részletekről szoroson eleget tehetesetek, és Züllich a ki alkudott öszvegnek utolsó harmadát a szobor felállításakor megkaphassa.”⁵⁰

A szobrot⁵¹ végül – az időpontról Deák Ferenc értesítette Toldy Ferencet Pesten, 1860. május 17-én írt levelében⁵² – június 11-én adták át, hatalmas tömeg részvételével Eötvös József, Toldy Ferenc, Thaly Kálmán, Podmaniczky Frigyes stb. jelenlétében. A jelen nem lévő Deákot pedig a 400 fős díszében hosszú tóosztok kíséretében természetesen megéljenezték Zala megye rendjeivel, az egri érsekkel, az Akadémiával, bárót Eötvös Józseffal stb. egyetemben. A Deákot éltető tóosztot Tóth Lőrinc mondta.⁵³

Politikai üzenet:

a Deák Ferenc-sétány elnevezésének háttere

Deák országos népszerűsége az 1861-ben újra összehívott országgyűlés feloszlása után nemhogy nem csökkent, hanem tovább növekedett. Ha mind ezen tények ismeretében tesszük fel ismét a válaszára váró kérdést, hogy a Füreden törzsvendégnek számító hírességek közül vajon miért éppen Deák Ferenc lett az 1865-ben újonnan létrehozott sétány névadója, akkor aligha túlzás azt mondani, hogy ebben bizony a napi politika főszerepet játszott. A forrongó politikai közélet viharai között adva van egy higgadt és tisztességes politikus, akire az ország alkotmányosságának visszaállítását kívánó, gondolkodó többség szellemi vezéreként tekint és sikerei, valamint derűs egyénisége okán országos népszerűsége soha nem látott méreteket öltött. Mindamellet pedig Zala megyében született, sokáig ott élt, zalai gyökereit nemhogy nem tagadta/tagadja meg, hanem arra kifejezetten büszke, a füredi fürdőnek pedig – Zala vármegye első fürdőjének – hosszú évtizedek óta visszatérő vendége. Nem kétséges, hogy Deák nem érdemtelenül lett névadója az új füredi sétálynak, de ugyanúgy nem kétséges az sem, hogy mindez politikai üzenet is volt, s azt sem írhatjuk a véletlen számlájára, hogy Deák megjelent a névadó ünnepségen, holott korántsem vonzódott a hivatalos ceremóniákhoz.

Összegzés

Nehéz lenne tagadni, hogy a sétányt nem „csak” Deákról, hanem kifejezetten a politikus Deákról nevezték el, mint ahogy a sétány avatásán sem elsősorban a magánember Deák, hanem inkább a politikus Deák jelent meg. Úgy is fogalmazhatnánk: annak, hogy a sétány Deák nevét kapta, kulcsszerepe volt annak a ténynek, hogy azt éppen 1865-ben adták át (tán nem

véletlen, hogy még 1866-ban és 1867-ben is folytak munkálatok a sétányon, de az avatás és keresztelés már 1865-ben megtörtént). A sétány nevének kiválasztása nem egy „önmagát túlél”, lehanyaglott egykori nagyság előtti tisztelgés, valamiféle múltba révedő udvarias gesztus volt, hanem az ereje teljében lévő, sikeres politikus – és az általa képviselt politikai irányvonal – látványos diadala. Hogy ez mennyire így van, azt alátámasztja az is, hogy mit jegyeztek fel ugyanazon év augusztusában Deák akkori füredi tartózkodásáról: „Ebben az évben sok érdeklődő szem tekint Füred felé. Deák Ferenc kinek tiszteletére nevezték el a Balaton partján elhúzódó új sétányt, mint

a fürdőnek évtizedek óta állandó vendége, 1865 augusztus havában szokás szerint ismét Füreden tartózkodott. Itt látogatta meg az új kancellár, Majláth György⁵⁴ és Sennyei Pál⁵⁵ báró főtárnokmester megbízásából Wenckheim Béla⁵⁶ báró, hogy a Schmerling⁵⁷ bukása után beállott változások közepette véleményét kikérje.”⁵⁸

Szerkesztői megjegyzés: Örömmel számolok be arról, hogy az elveszettnek hitt „panaszkönyv” a Pannonhalmi Bencés Főapátság levéltárából előkerült. Dr. Sólmos Szilveszter OSB tanár úr szíves figyelmességéből megtekinthettem a kis könyvet, és Deák Ferenc bejegyzéséről másolatot kaptam a Füredi História számára.

1 JALSOVICS ALADÁR: A balatonfüredi gyógyhely és kirándulási helyei képekkel illusztrálva. Bp., 1878. 27.

2 A Deák Ferenc életének és tevékenységének egyes részeire vonatkozó szakirodalmat, illetve forrásokat csak konkrét hivatkozások esetében jelölöm. A téma miatt viszont nem lehet említés nélkül hagyni az Auschwitzban elpusztított kiváló újságíró, Tábori Kornél (1879–1944) a Balatoni Kurírban közölt cikksorozatának Deák Ferencről szóló darabját: TÁBORI KORNÉL: Nevezetes balatoniak. Deák Ferenc. Balatoni Kurír, 8. (1940) március 1. 1–4.

3 ZÁKONYI FERENC: Balatonfüred. 70.

4 ZÁKONYI F.: i. m. 70.

5 Deák Antalra életére és politikai szerepvállalására nézve: DEÁK GÁBORNÉ: Adatok Deák Antal politikai pályafutásához. Zalai történeti tanulmányok. Szerk.: BILKEI IRÉN. Zalaegerszeg, 1994. (Zalai Gyűjtemény, 35.). 183–201. Legújabbban: MOLNÁR ANDRÁS: Zala megye követei az 1825–27. évi országgyűlésen. Levéltári Szemle, 52. (2002). 4. sz. 51–63.

6 FERENCZY ZOLTÁN: Deák élete. Bp., 1904. I. köt. 67.

7 Deák Ferenc emlékezete. II. Levelek 1822–1875. Szerk.: VÁCZY JÁNOS. Bp., 1890. 171.

8 Erre nézve részletesen: MOLNÁR ANDRÁS: „Deák Ferenc nekünk nem királyunk!” Az 1843-as zalai követváltás anatómiája. Skandalum. Magyar közéleti botrányok 1843–1991. Összeállította: GERŐ ANDRÁS. Bp., 1993. 9–26.

9 Csány László (1790–1849) ellenzéki politikus, 1848–49-ben kormánybiztos, a szabadságharc mártíra.

10 MOLNÁR ANDRÁS: Csány László a zalai reformellenzék élén. Kossuth kormánybiztosa Csány László. Zalaegerszeg, 1990. (Zalai Gyűjtemény, 30.) 8.

11 Az 1840-es években a már betegeskedő Wesselényi fürdőn, a morvaországi Gräfenbergben (ma: Lázní Jeseník) keresett orvoslást. Erre nézve: CSOMA BORBÁLA: Magyar fürdővendégek a gräfenbergi vízgyógyintézetben. Egy csehországi fürdő mindennapjai magyar szemmel. Korall, 3. (2002) 7–8. sz. 78–94.

12 SÖRÖS PONGRÁC: A tihanyi apátság története II. Tihany mint fiókapátság 1701-től napjainkig. Bp., 1911. 509.

13 Deák Ferenc emlékezete, i. m. 12–16.

14 Magyar Országos Levéltár (= MOL) X 1226 Wesselényi Miklós naplója. A naplók e részét hosszabban idézi: KARDOS S.: i. m. 325–326.

15 Eötvös József báró.

16 Klauzál Gábor.

17 TÁBORI KORNÉL: Titkos jelentések Balatonfüredről. Hogyan dolgoztak a régi kémek? Balatoni Kalauz. Szerk.: WLAŠSICS TIBOR. Bp., 1925. 29.

18 SZÉCHENYI ISTVÁN: Napló. Szerk.: OLTVÁNYI AMBRUS. Bp., 1982. 841.

19 Patay József (1804–?) földbirtokos, a Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke, a pesti Közcsemp Bizottság elnöke, 1848–49-ben a monori terület képviselője, az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja.

20 MADARÁSZ JÓZSEF: Emlékirataim 1831–81. Bp., 1883. 66.

21 Horváth János (1769–1835) székesfehérvári püspök.

22 RÖNAY JÁCSINT: Napló. S. a. r.: HÖLVÉNYI GYÖRGY. Bp.–Pannonhalmi, 1996. (METEM-könyvek, 13.) 28.

23 FERENCZY Z.: i. m. II. köt. 6.

24 Deák Ferenc emlékezete, i. m. 157.

25 Deák Ferenc emlékezete, i. m. 175–176.

26 FERENCZY Z.: i. m. II. köt. 40.

27 RÉCSEI VIKTOR ALFONZ: Ötven év B.-Füred múltjából 1835–1885. Uő.: Felolvasások és leírások. Kassa, 1889. 53.

28 Bresztyenszky Béla (1786–1850) 1838-tól haláláig tihanyi apát, aki e tisztség betöltése során rengeteget tett a füredi fürdő fejlesztéséért. Halála után az apáti szék egészen 1865-ig betöltetlen maradt, a tihanyi gazdasági ügyeket Krisztián Pius jószágkormányzó vette kézbe. KATONA CS.: A bencés rend, i. m. 58.

29 JALSOVICS A.: i. m. 21.

30 FERENCZY Z.: i. m. I. köt. 41.

31 FERENCZY Z.: i. m. I. köt. 51–52.

32 Deák Ferenc emlékezete, i. m. 177.

33 Deák Ferenc emlékezete, i. m. 178.

34 PL.: KULCSÁR ADORJÁN: Százéves balatonfüredi panaszkönyv (Adatok a füredi játékszín történetéhez). Irodalomtörténeti Közlemények, 50. (1940) 183–185.

35 DADAY ANDRÁS: A régi Balatonfüredről, I. Gyógyászat, 83. (1945) 15. sz. 216.

36 KULCSÁR A.: i. m. 183.

37 Noszlopy füredi tartózkodása I. alábbi két lábjegyzetben hivatkozott munkát.

38 ANDRÁSSY ANTAL: Noszlopy Gáspár, Dél-Dunántúl kormánybiztosa. Somogy megye múltjából, 16. Kaposvár, 1985. 328–329.

39 CZIGÁNY LÁSZLÓ: Laky Demeter és Sebesy Kálmán a szabadságharcban (1848–1849). Zalai történeti tanulmányok. Szerk.: BILKEI IRÉN. Zalaegerszeg, 1994. (Zalai Gyűjtemény, 35.) 210.

40 AMBRUS JÓZSEF: Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban részt vett római és görög katolikus papkatonák albuma. Nagyikinda, 1892. 244.

41 Széll Kálmán miniszterelnöki tevékenységére nézve összefoglalóan: IZSÁK LAJOS – POLÓSKAI FERENC – ROMSICS IGNÁC – SZERENCSES KÁROLY – URBÁN ALADÁR: Magyarország miniszterelnökei 1848–1990. Szerk.: DÚS ÁGNES. Bp., 1993. 51–53.

42 ZÁKONYI F.: i. m. 802.

43 Erre nézve részletesen: PRAZNOVSZKY MIHÁLY: Kisfaludy Sándor szobrának felavatása Balatonfüreden 1860. június 11-én (Adalékok az irodalmi kultusz kialakulásához). Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 19–20. (1993–1994). 519–534.

44 PRAZNOVSZKY M.: i. m. 522.

45 ZÁKONYI F.: i. m. 567.

46 Zala Megyei Levéltár (= ZML) Koppány Ferenc főadószerű hivatali iratai. A balatonfüredi Kisfaludy-szoborra vonatkozó iratok. (= Kisfaludy-szobor ir.) Szerződés a Kisfaludy-féle szoborbizottság megbízottja, illetve Züllich Rudolf szobrász között Kisfaludy Sándor balatonfüredi szobrának elkészítéséről. H. n., é. n. [1858].

47 Deák Ferenc emlékezete, i. m. 258.

48 Mi újság? Vasárnapi Újság, 1859. 24. sz. 284.

49 Hertelendy Károly (1784–1861) 1832–34 között Zala vármegye alispánja, a balatoni gőzhajózás megindításának egyik kezdeményezője.

50 ZML Kisfaludy-szobor ir. Deák Ferenc levele Koppány Ferenchez. Pusztaszentlászló, 1859. szeptember 22.

51 E szobor nem azonos a ma is Füreden álló Kisfaludy-szoborral. Mivel művészi színvonala — finoman fogalmazva — kívánnivalókat hagyott maga után, nem sokkal később egy másik szobrot állítottak a költőnek: ezt Vay Miklós (1828–1886) formázta meg — érdekességként érdemes megemlíteni, hogy ő később Deák Ferencről is készített szobrot —, és 1877. május 11-én adták át. JALSOVICS A.: i. m. 97. A két szoborra nézve: FÁRA JÓZSEF: Kisfaludy Sándor balatonfüredi két szobra. Zalaegerszeg, é. n. [1938] 1–8.

52 Deák Ferenc emlékezete, i. m. 272.

53 PRAZNOVSZKY M.: i. m. 530.

54 ifj. Majláth (Mailáth) György (1818–1883) konzervatív politikus, Baranya megye alispánja, majd főispánja, 1860–61-ben a helytartótanács elnöke, 1865–67-ben udvari kancellár.

55 Sennyei Pál báró (1824–1888) konzervatív politikus, 1860–67 között a helytartótanács alelnöke, majd elnöke.

56 Wenckheim Béla báró (1811–1879) liberális politikus, a reformkorban Békés megye alispánja, országgyűlési követe.

57 Schmerling, Anton von (1805–1893) osztrák politikus, 1860–65 között államminiszter.

58 SÖRÖS P.: i. m. 406.

ZÁKONYI FERENC

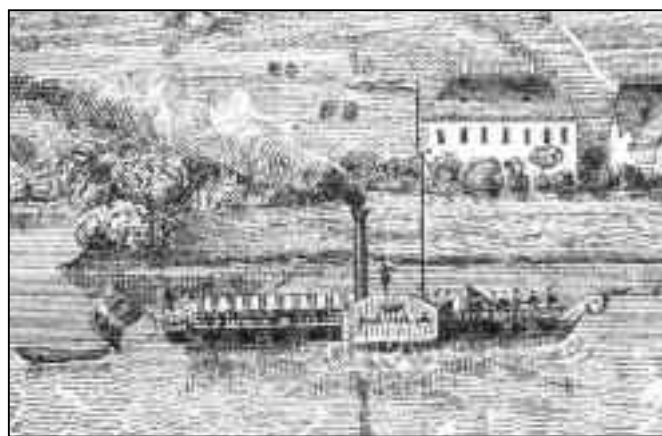
HAJÓZÁSI ÜNNEPSÉG ÁLDOZATTAL

A Balatonra életet, mozgást hozó első gőzhajó, a költő Kisfaludy Sándorról, a balatonfüredi magyar játékszín létrehozójáról elnevezett volt, és új lendületet adott az addig Kossuth Lajostól Holt-tengernek mondott Balatonnak, s elindította az idegenforgalmat a tó körül. Érthető, hogy a költők egymás után jelentették meg verseiket, amelyekben dicsérték a lánglelkű alkotót, a legnagyobb magyart: Széchenyi Istvánt és az általa megvalósított nemzeti büszkeséget, a Balaton első gőzhajóját.

Minderről annyit írtak már, hogy e hírek, adatok több kötetre rúgnának. Részletesen ismerjük a hajó létrehozásának minden mozzanatát, a hajótest, a gépek megrendelésének, leszállításának, összerakásának történetét és azt is, hogyan indult meg első próbaútjára Széchenyi születésnapján, 1846. szeptember 21-én, tomboló lelkesedés közepette. Széchenyi ugyan az első próbaútra csak a legszűkebb környezetét, barátait és a hajó építésében részt vett szakembereket hívta meg, nehogy ha valami baj mutatkozna az elindulásnál, a hajó nem menne úgy, amint tervezték, akkor a részvényesek elkedvetlenedjenek, és ne folyjon be a pénz, ami neki mindig a legnagyobb gondot jelentette. A környék népét azonban nem lehetett megakadályozni abban, hogy százan és százan ne tolongjanak a parton, ahol akkor még nem lebegtek a zászlók, még nem díszítették lombfüzérekkel a hajóhidat, mint később az október 18-21. közötti, már népes közönség részvételével végrehajtott első tó körüli hajózáson.

A hajósok – és ezt számtalan történet bizonyítja – babonás emberek, akik egy-egy, általuk rossz jelnek tartott esemény bekövetkezésekor el sem indulnak a hajójukkal, amíg csak kedvezőbb jelek nem mutatkoznak. Ilyen volt a hajó első kapitánya, a holland származású Haetjens kapitány, de a többiek is, a gépész, a fűtő, a kormányos, a matrózok, akik a kapitány tört magyarsággal elmondott meséiből értesültek a tengeri hajók rémes történeteiről. Ilyen pl.: hogyha baleset történik a hajó vízre eresztésénél, az végigkíséri a hajót egész életén. Nos, ilyen történt a Kisfaludynál is, csak eddig nem került elő a hajóról szóló újsághírekben, lajstromokban, valahogyan sikerült elfeledtetni szomorú esetét.

Úgy szereztem róla tudomást, hogy Eöry Miklós csopaki barátom felhívta a figyelmet arra, hogy a paloznaki halotti anyakönyvben – amikor elődeit ku-



A Kisfaludy gőzös (1848)

tatta – 1846-ból egy érdekes bejegyzésre lett figyelmes. Kimentem Paloznakra és a rk. plébánia halotti anyakönyvében a következő szó szerinti bejegyzést láttam.¹, 1846. szeptember 21-dikén meghalt Varga Éva Tóth János özvegye kath. vallású, 57 éves Füred." A halál oka: „Balatoni 1-ső gőzös e napon eresztetvén, mozsarak durrogási közt vízre, egy el szakadt mozsár darabja által, melly 135 lépés távolságra agy velejébe hatolt, lett halál áldozatjává.”

Úgy képzelem, amikor az özvegyasszony elvágódott, a közelében állók rögtön hívták a megyei fürdőbiztost, aki mindig egy szolgabíró volt, és az – nehogy riadalmat keltsen – azonnal elvitette a holttestet annak házába, ahol felravatalozták. A hajó közben már úszott a vízen, senki sem mert erről jelentést tenni, sőt bizonyos vagyok abban is, megtiltották, hogy erről Széchenyi István és a hajó kapitánya értesüljön. Széchenyit nem azért, mintha babonás lett volna, hanem, hogy el ne kedvetlenítse ez a szomorú esemény a további munkától; a kapitányt pedig, nehogy rossz, baljóslatú jelet lásson a halálesetben. Az újságok nem adtak hírt felőle, feljegyzések nem tartalmazzák az akkori időből, hogy bizony rossz előjel között indult el az első hajó. Szerencse, hogy még véletlenül sem vált be a rossz előjel, és a hajó egészen haláláig, amíg csak darabokra nem vágták, élt és ment, hozzájárulva a balatoni idegenforgalom kifejtéséhez.

Tóth János özvegyének sírját hiába kerestem a füredi temetőben, régen eltűnhetett az, mind sok másé, és csak az anyakönyv sorai őrzik a balatoni gőzhajózás első áldozatának emlékét.

Szerkesztői megjegyzés: A cikk a Honismeret 1986. 1. számában (35 - 36. p.) megjelent írás szó szerinti másolata.

1 A haláleset bejegyzése a paloznaki (Veszprém megye) róm. kat. egyházközség anyakönyvei 2. kötetének 366. oldalán olvasható.

LÁSZLÓ ZOLTÁN

MILYEN VOLT A KURSZALON NAGYTERME 1913 ELŐTT?

A Városi Helytörténeti Gyűjtemény képeslevező-lap másolatai között felkeltette figyelmemet egy lap, amely az 1879-ben átadott Kurszalón* nagytermét ábrázolja 1910-ből. Ezen egy hatalmas terem látható, olyan, amely a régi főúri kastélyokban, palotákban volt. A mai színházteremmel egyező, de sokkal magasabb. Ehhez hasonló képpel találkoztam a *Vasárnapi Újság* egyik számában is (1912. 31. sz. 627. old.)

Zákonyi Ferenc *Balatonfüred* című monográfiájában ismerteti az épület történetét, közli a Kurszalón alaprajzát, amelyből kitűnik, hogy eredetileg kétszintesnek épült, de a nagytermet egy-szintesre tervezték, és úgy is épült. Az épület két oldalán kisebb helyiségek és lépcsőház van mindkét szinten, elől tágas folyosók. Az alsó folyosó a Nagyvendéglőből a Klotild udvarig vezető fedett sétafolyosó része, a felső pedig, amelyről rálátás nyílt a nagyteremre, a gyógyterem társalgója volt, és összekötötte a két lépcsőház emeleti helyiségeit (dohányzó, kártyaszoba, könyvtár stb.). A nagyterem nagyobb közönség befogadására készült, kiállítások, hangversenyek, ünnepélyek, bálók megtartására, és természetesen rossz idő esetén a fürdőhely közönségének befogadására. Ezt a célt ma is az emeleti színházterem látja el, az utolsó funkció kivételével.

A nagytermet tehát vízszintesen kettéválasztották egy földszinti és egy emeleti részre. Amint az előbbiekben kitűnik, ez építészeti nem okozott különösebb nehézséget, hiszen az épület többi része eredetileg is kétszintes volt.

Mikor történt az átépítés?

Amikor az ember tudatosan keres valamit, nehezen találja meg, a véletlen azonban mindig segít. A *Balaton* című lap 1912. évi 7. számában közölt képen látható, hogy a gyógyteremben jótékony célú hangversenyt tartottak július 17-én. A terem akkor még nem volt átépítve.

Természetesen arra gondoltam, hogy az átépítés az 1913. évi nagy építkezésekhez kapcsolódott; ez később be is bizonyosodott. A fürdőigazgatóság 1914-ben ismertető füzetet adott ki *Balatonfüred gyógy- és tengerfürdő szanatórium* címmel. Az ok nyilvánvalóan az volt, hogy az új és átépített épüle-

teket (Tibor fürdő, Erzsébet szanatórium stb.) és az akkori fürdőtelepet bemutassák. A füzet 42. oldalán a gyógyterem vendéglőjéről írják: „A gyógyterem épülete 1913-ban akként lett vendéglővé átalakítva, hogy földszintjét pazarul berendezett és méreteiben is ritkaságszámba menő nagy étterem, két intim étkező foglalja el, előtte a gyógytér felé s mögötte a fenyves park felé eső részén egy nagyszabású verandával. Az ehhez tartozó konyha és kiszolgáló helyiségek vele összeköttetésben, de külön épületben, továbbá a terraszos kávéház és cukrászda is a Grand-Hotel földszintjén vannak elhelyezve. Az előkelő nyaraló közönség találkozó helye. Összeköttetésben a Grand-Hotellal, az Erzsébet-udvarral, a földöntött sétánnyal, tehát esős időben is könnyen megközelíthető, hol a kereskedések egész sora sorakozik egymásután. Ugyancsak itt van a férfi- és női fodrász-üzlet is.”

Ekkor bővítették ugyanis a sétafolyosót úgy, hogy a gyógyterem előtti árka-dos folyosó elé egy bádogtetős nyitott folyosót építettek az épület teljes hosszában és csatlakoztatták a már két oldalt meglévő, hasonló stílusú folyosórészekhez. A keleti oldal folyosója mögé annak teljes hosszában egy keskeny épületet emeltek, ezekbe telepítették át a lebontott Klotild udvarból a bazárokat és a két fodrászüzletet.

Az ismertető füzet 45. oldalán bemutatják a vízszintesen elválasztott nagyterem emeleti részét, ami – magasságban – azonos a mai bálteremmel. A hozzáírt szöveg egy része a szórakozásról szól, de érdekes idézni: „Változtak az idők. Ami a régieket szórakoztatta, ma már egyhangú unalom, s bár mindig visszakívánjuk a régi jó időket, visszavarázsolni nincs módunkban. Sőhajtás száll a híres Anna-bálok után, visszahívnók a nemzeti élet ébrentartására hivatott színpadot, hol a legelső színművészek között is első, a nemzet csalogánya ragadta tapsra lelkesült bámulóit. De az Anna-bálok idején egy négyes fogat se gördül a Grand Hotel elé s Thália temploma bezárva, némán, elhagyatottan várja jövővendő sorsát. Letűnt idők! Átadjuk a hálás emlékezésnek. Helyükbe a művész-estély, kabaré, reunion** és mozi lépett. A fürdőközönség ebbéli és napi szórakozásai helyéül szolgál az impozáns

gyógyterem.” (A hivatkozott Thália temploma az akkor még meglévő nyári színház volt igen rossz állapotban.)

Kutatásaim során a helytörténeti gyűjteményben régi újságokat lapoztam át. A „Balatoni Kurir” című lap 1947. szept. 4-i számának 3. oldalán „Füredről” címmel a tudósító többek között jelenti: „Füred újjáépítésével kapcsolatosan beszélnek arról is, hogy a Kursalon leégett épületét rendbehozzák. Szerény véleményünk szerint – és hisszük, hogy ezzel közökhajt is fejezünk ki – helyes volna, ha ez az a valamikor szépséges épület, melynek párja messze földön nem volt, és melyet egy horizontális válaszfalal a huszas években elcsúfítottak, elrontottak – visszaállíttatnék abba a formába, amelyben valamikor a híres Anna-bálok színhelye volt: egy egyetlen hatalmas terem imponáló foglalatává. A Kursalon eredeti tervezői a jövőbe néztek, a fejlődésre számítva. Ezt kell tenni az újjáépítőknek is. Kicsinyes,

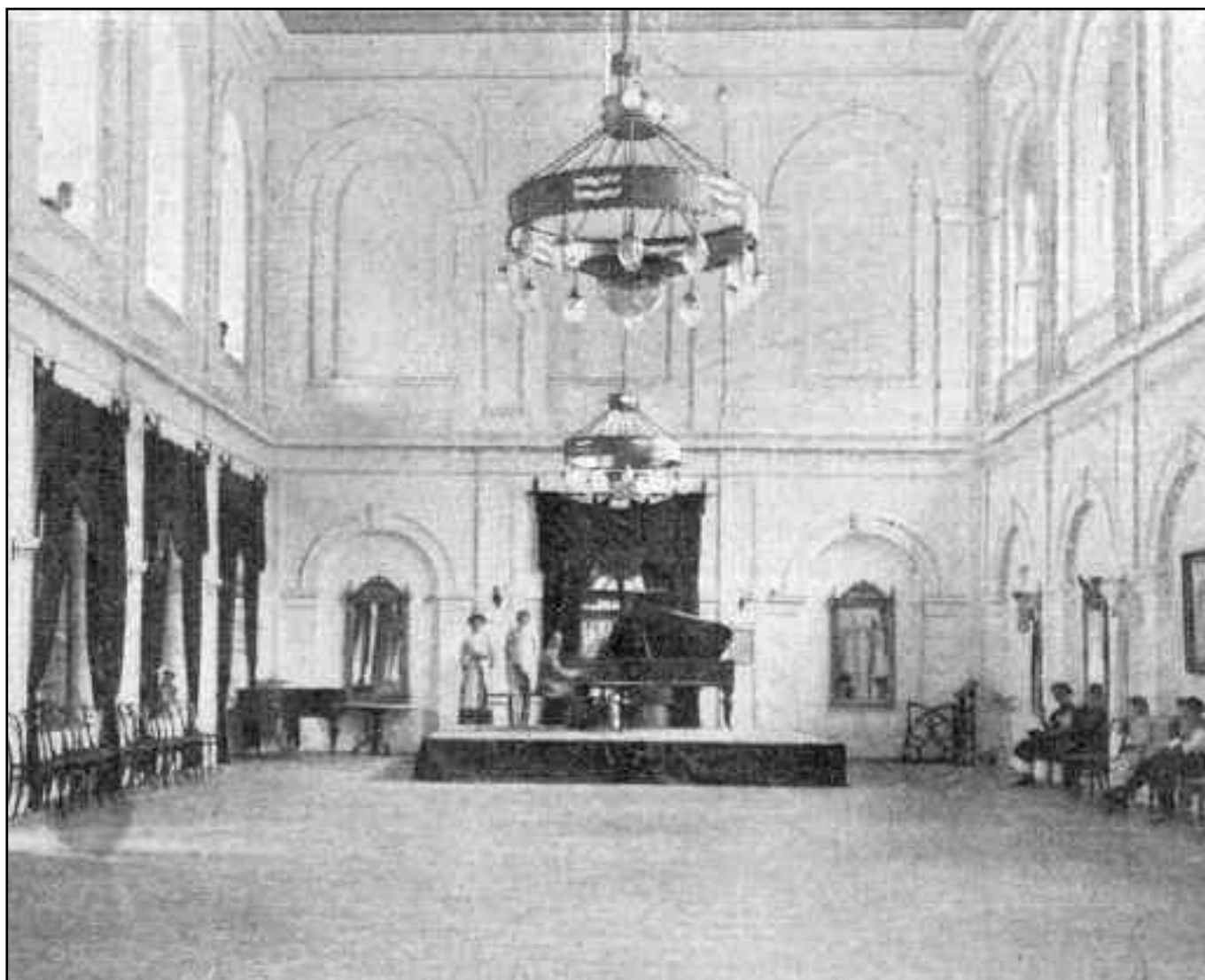
elhibázott, rövidlátó terv volna a múltat feledve, s a jövőre nem gondolva, éttermet, szállodát konstruálni a most pusztán meredező falak közé (erről tudniillik beszélnek). A diadém ragyogó gyémántjait szétzúzni és belőle ablaküvegvágó ipari szerszámot csinálni lehet praktikus – de semmiképpen sem nagyvonalú, bölcs cselekedet.”

A levelező Bodó József az ipartestület jegyzője volt, aki hivatalból is jól ismerte Balatonfüredet. Az átalakítás időpontját azonban nem jól tudta.

Összefoglalva tehát megállapíthatjuk, hogy a Kursalon nagyterme az 1913-as átépítés előtt egy nagy, egységes légterű terem volt, amit vízszintesen kettéválasztottak, és ez így maradt a második világháborút követő helyreállítás után is, egészen napjainkig.

**Kursalon: fürdőhelyi, gyógyhelyi társalgó, terem (ném.)*

***reunio: itt táncmulatság (lat.)*



A balatonfüredi gyógyterem belülről, 1912 (Helytörténeti Gyűjtemény)

NÉMETH ÁKOSNÉ

MILLEI, A KOLOSKA-VÖLGY „BETYÁRJA”

Az arácsi Koloska-völgy magas sziklafalán található egy nehezen megközelíthető kis nyílás; a Millei-barlang. Nevét a hagyomány szerint egy itt rejtőzködő betyárról kapta.

„Millei József, akit az arácsiak Mülleinek is mondanak és az utolsó betyárként emlegetnek, nem volt igazi betyár. Csak egy sikkasztó erdész a századfordulón, akinek néhány napig sikerült a környéken, a nádasban bujdosva a botrányt elkerülni. Az arácsiak úgy tudják, elmezavarában halt meg, mások pedig azt mondják, hogy leugrott a szikláról, és így lett öngyilkos. Foglalkoztatja még mindig a képzeletet a börtönben meghalt erdei bujdosó sorsa.” – írja Zákonyi Ferenc 1988-ban kiadott *Balatonfüred* monográfiájában.

A lábjegyzetben hivatkozik a *Balatoni Hírlap* 1898. október 27-i számában megjelent A nádas remetéje című tudósításra. A lapban azonban nem az erdészről, hanem egy tolvaj „betyárról” találtam híradást:

„(A nádas remetéje.) A balatonfüredi csendőrség már régebben nyomozott egy embert, a ki a nyár óta apróbb-nagyobb tolvajlásokat vitt véghez az arácsi és füredi szőlőhegyekben. A múlt héten egy éjjel ismét be akart törni valahova, de ekkor a csendőrök észrevették. A tolvaj eltűnt ugyan az éj sötétjében, de a csendőrök a nyomát üldözték egészen a füredi nádasig. Itt nyoma veszett, azért a csendőrök körülvették a nádas és két napig ostrom alatt tartották. Harmadnap reggel a veszprémi törvényszéknél jelentkezett egy ember, aki elmondta, hogy őt Millei Józsefnek hívják, ő követte el a lopásokat a szőlőhegyekben és most azért jelentkezik a bíróságnál, mert tanyáját körülvették a csendőrök, akiknek úgy is a kezébe kerülne. Ki-hallgatása során bevallotta, hogy július óta lakik a füredi nádasban, egy ponyvával fedett ladikban. Mikor látta, hogy tanyáját fel fogják fedezni, a csónakkal elvezett Csopak alá, ott kiszállt és gyalog jött be Veszprémbe, hogy jelentkezzen a törvényszéknél.”

Havas Erzsébet 86 éves balatonfüredi nyugdíjas pedagógus papírra vetett visszaemlékezése szerint is közönséges tolvaj volt a „Mühley” nevű betörő, aki az 1890-1900-as években a Koloska-völgy barlangjában rejtőzködött.

Ő gyermekkorában hallott róla: nagyanyja és édesanyja sokszor mesélt az akkoriban Füreden ritka eseménynek számító betörésekről, amelyek sokáig félelemben és rettegésben tartották családját.

Nagyszüleinek, Koller Károlyéknak ugyanis az 1870-es évektől a fürdőtelepen – az akkori Templom

utcában (ma Blaha utca) – a „Savanyúvíz” úri közönségének igényeit kielégítő, finom árukkal jól ellátott, nagy fűszer-, csemege és borkereskedése volt.

„A betyár ide tört be három alkalommal is. A sok ételmezt, italt a nádasban rejtette el, csak lassanként hordta fel éjjel a barlanghoz. A többi ételmezt is így lopta el a lakosságtól. Évek teltek el, valószínűleg beteg lett és nem bírta ezt az életet folytatni. A nádasba, egy csónakra költözött, s egy napon önként feladta magát a csendőröknek. Ekkor tudták meg, hogy ott a Koloska-völgy sziklájánál van egy barlang, amiben lakott, és róla nevezték el Mühley barlangnak.” – emlékezett Havas Erzsébet.

Lóczy Lajos 1920-ban megjelent *A Balaton földrajzi és társadalmi állapotának leírása* című művében bukkantam a titokzatos „betyár” történetének egy részletesebb változatára.

A nagy tudós személyes emlékeinek felidézésével kiegészíti, és részben alátámasztja az újságban és a visszaemlékezésben közölt információkat.

Lóczy azonban az eseményeket az újság híradásánál négy évvel korábbra teszi!



Millei barlangok (Helytörténeti Gyűjtemény)

(A Balaton kiváló kutatója 1892-ben vásárolt nyaralót Arács határában, a Kerekedi-öböl feletti dombon. A csopaki Lóczy Lajos út 9. sz. alatti, emléktáblával megjelölt épület ma magántulajdon.)

Lóczy így örökítette meg a történetet:

„A falusi nép között is nem ritkán akad kalandos természetű kujtorgó legény. Ilyen volt 1894-ben Müllei Józsi, a Bakony utolsó – talmi – haramiája, aki az én házam tája körül többször kalandozott, arra járt le a szőlők között balatoni fürdőházunk közelében, a Kereked-öböl nádbozótjában ütött tanyájához.

Müllei csaknem félesztendeig rémítgette Balatonfüred fürdő környékét. Ábrándos, romantikára hajló, képzelődő, beteges idegzetű, vézna legényke volt. Egyszer elolvasta Rinaldó Rinaldini históriáját, ez annyira megzavarta agyát, hogy felcsapott betyárnak. A Péterhegy oldalán „hegybe”, vagyis löszbe vájt szülői házból egy szép napon eltűnt; a Stefánia Yacht-Clubból elhozott egy csónakot, azon tanyázott októberig a kerekedi nádasban, onnét ellátogatott Szepezdig. Szerzett magának egyik szomszédunk nyaralójában duplacsövű vadászfegyvert és tábori látócsövet. Ellátogatott a füredi kereskedő Koller Károly uram jól felszerelt boltjába, ellátta magát abból löszerekkel, finom havanna szivarokkal és pezsgővel. Mindezt az ott lévő csendőrnök csaknem szemeláttára, amikor az a szakácsnénak udvarolgatott. Vaddal, hallal bőven el volt látva, édesanyja süttött, mosott reá, nem tudva életmódjáról. Nehogy tanyájának a nádasból felszálló füstje elárulja ottlétét, vaslemezzel fődte el tüzelőhelyét.

Egyszer a Bogyó-féle villából úri ruhákat rabolt és azokba öltözve sétált a füredi parti sétányon; senki sem ismerte föl, mert időközben szakállt is növesztett, hogy méltóbb legyen Rinaldóhoz. Később Városlőd körül megtámadott egy embert, aki a veszprémi vásárról hazafelé tartott. Birokra keltek s az ember leteperzte a vézna kis betyárt, aki erre alulról lelőtte legyűrőjét. Eközben odaérkeztek a megtámadottnak társai, városlódi svábok s Mülleit elfogták, megkötözték s nagy büszkén szekerekön Veszprémbe akarták bevitni. A betyár azonban az erdőben megugrott a szekérről és összekötözött kézzel elmenekült. A vámosi erdőben a kanász oldotta föl kötelékeit.

Visszatért kerekedi tanyájára, ekkor azonban nagy hajsza indult meg utána, éjjel-nappal jártak erdőinkben a csendőr-patrullok. Müllei a Péterhegy szikláiról távcsövén át leste merre járnak és könnyűszerrel menekült előlük.

Amikor azután az októberi hűvös éjszakák és hajnalo bekövetkeztek, megelégette Józsi barátunk Rinaldó dicsőségét. A távcsövet és a vadászfegyvert

visszavitte jogos tulajdonosának és odatámasztotta bejáró ajtaja mellé, a Jacht-Club csónakját mindenféle viczik-vaczakkal, rossz ruhával, eleség-és konzervmaradékkal odakötötte a mi fürdőházunkhoz, ahol mindenkorra partraszállott és elbúcsúzott boldog nyaralásától. Vas János derék hajóvezetőm felvont ravaszú fegyverrel közelítette meg a csónakot, azt gondolva, hogy Müllei Józsi is benne van. De az akkor már a veszprémi úton járt, hogy a törvényszéken följelentse magát. Útközben akadt a csendőrökbe, akik visszahozták, megkötözve az én istállóhoz, amíg fuvarra szert tettek. A veszprémi királyi törvényszék 1895-ben életfogytiglani fegyházra ítélte Mülleit. Egy darabig illaván volt, ahol igen jól viselte magát, de nemsokára megőrült és Kossuth Lajosnak képzelte magát, a Lipótmezőn 1917-ben halt meg.

Az én házamtáját nem molesztálta, pedig, amint mondták embereim a szomszédos amerikai vad-vessző-telep sűrűségében többször bujkált; okát is adták, mondván: „a görény sem rabolja és pusztítja a vaczka körül a baromfit”.

A fenti leírások bizonyítják, hogy az arácsi „betyár” személye és múltba vesző, 19. század végi története sokáig foglalkoztathatta az itt élők képzeletét; neve, tetteinek időpontja és tartama – több változatban ugyan – még évtizedekkel később is ismert.

Ezt az is bizonyítja, hogy az 1930-as években a Koloska-völgy magas szikláit bemutató képeslap „Müllei barlangok” felirattal jelent meg.

A völgynek ez a része Süle Sándor 1980-as években végzett gyűjtése alapján így szerepel a 2000-ben megjelent *Veszprém megye földrajzi nevei* című gyűjteményben: „Millei-barlang: itt rejtőzködött a század első éveiben egy Millei nevű betyár.”

Tehát a barlangnak nem nevezhető, huzamosabb tartózkodásra alkalmatlan kis sziklanyílás neve - az események után száz évvel - immár elválaszthatatlanul összefonódott a hányatott sorsú arácsi „betyárral”.

Elképzeltető, hogy Zákonyi Ferenc adatközlőinek emlékezetében a szikláról leugró öngyilkos erdész története egybemosódott egy másik, időben sokkal későbbi tragikus eseménnyel.

1947 májusában a füredi Varga István, a polgári iskola 14 éves tanulója egyedül kereste fel kedvenc helyét, a Koloska szikláit. Lezuhant, s a keresésére indult fürediek már csak holttestét találták. A szorgalmas, okos gyermek sírja a füredi katolikus temetőben van.

A Koloska-völgy 1954 óta természetvédelmi terület, kedvelt kirándulóhely: a meredek sziklákhöz turistaút vezet, de a nyílás megközelítése ma is életveszélyes.

ÁCS ANNA

ADY ENDRE BALATONFÜREDI ÚTJAI

AZ UTAZÁS, MINT MODERN MÍTOSZ ADYNÁL

Ady Endre rövidre mért földi életében az utazások szabadságot, menedéket majd a gyógyulás reményét adták. A költő sohasem tartozott a tipikus, amolyan bedekkeres turisták közé. Utazásai során intellektusának finom érzékenységevel „ezer apróság, millió serege a parányinak” érdekelte, mindaz, ami a kultúrát jelentette.

Amikor Nagyváradról Bécsen keresztül végre eljut Velencébe, már 26 éves. Aztán a világ Európa egy szegletén keresztül hirtelen kinyílik számára. 1904 februárjában a „Körös-parti Párizsból” a Fény városába utazik. Dolgozni és ámulni: „Mindenekelőtt pedig szeretném s akarnám, hogy egy új világban s tartalmasabb életben az önmagamhoz való kedvemet és hitemet visszanyerjem, s talán, hogy künn egy kicsit megszeressem azt, amit itthon hagyok s amiben ez idő szerint nagyon kevés szeretni és ösztönözni látok” – fogalmazott a budapesti lapok párizsi levelezőjeként.

Az akkori világ fővárosának tartott Párizs felfedezésében, az élmények megszerzésében – mint általában későbbi útjain is – egy asszony segítette. A „könnyek asszonyával”, Lédával utazott innen a Riviérára, Olaszországba, Svájcba. Szerelmi mámorban, rejtekhelyet keresve, s hogy költészete kiteljesedhessen. Egzisztenciális gondjai közepette, betegsége elhatalmasodásával külföldi útjai Bajorországban, Ausztriában, Olaszországban s a dalmát partoknál már inkább gyógykezelések. „A tenger hű és jó maradt hozzám, máris jobban vagyok” – írta 1914 márciusában Fiumében.

Az I. világháború idején Érmindszentre majd 1915. március 28-i házasságkötése után Csucsára húzódott vissza a vidéki földesúr attitűdjével. Nem engedte sodortatni magát az árral, megmaradt humanistának. 1917 januárjában e sorokat küldte öccsének, Lajosnak: „No, szenvedek, de mégis hiszek abban, hogy ki kell bírnom ezt a poklot, át kell repülnöm. Bele kell még szólnom az új és furcsa világ zsibbadt megindulásába. Koporsószegésnél s koporsónyitásnál ott akarok lenni s ott leszek. Életem: ez-ez a remény, meg a nyavalygásom.” Adyt a háború okozta némaság vette körül Csucsán, döbbenetes magány, amiről a Hatvany Lajoshoz írt leveleiben vallott. Házasságában az összebúvó félelem

óráit élte. Valósággal vergődött a háború hétköznapijaiban, ráadásul életerői is vészesen fogyatkozni kezdtek. Külföldi kóborlásainak véget vetettek a háborús körülmények, megromlott egészsége és nehezülő anyagi helyzetük.

A KÖLTŐ BALATONFÜREDEN

1917 januárjában azonban nagy változás állt be Adyék sorsában: Csinszka számottevő vagyont örökölt apjától. Bár a hagyatéki tárgyalások elhúzódtak őszig, mégis pénzhez jutottak. Ady is akkor határozta el, hogy eladja kiadása örökjogát az Athenaeumnak s megindultak a tárgyalások. Azonban a végleges szerződés aláírása előtt a betegség aláásta minden erejét. Bár 1916 telén a szanatóriumi kúra sokat javított állapotán, rá egy évre húsvét táján súlyos influenzába esett. Orvosa szabályosan ráparancsolt: minden gondját tegye félre, ne akarjon mást, csak élni. A háború okozta elzártság miatt az orvos tenger híján a Balatont, Balatonfüredet ajánlotta neki. Ady akkor még megfogadta orvosa tanácsát, parancsát. A nehezen lábadozó beteg kitörő örömmel készült az utazásra.

Az „utazások régi szerelmese”-ként jellemezte Adyt Dénes Zsófia. Szinte lázálomban töltötte az úti előkészületeket. Amikor elővették az útiládákat, megkísértette az egykori riviérás tavaszok emléke. *Készülődés tavaszi utazásra* című verse felfokozott lelkiállapotot s szinte gyermeki örömet, ugyanakkor szorongást tükröz: „Élek-e én? Éltem-e én? / Tavasz jön, nagy útra kelek, / Most minden ár elsöpri gátját, / Készítsétek az uti ládát...” De a versből már a mások, a gazdagok öröme tükröződik, amiből még maga is részt kérne sietve, határtalan izgalommal. Halál előtti sietséggel készül Balatonfüredre s nagy-nagy bizakodással: „ha baj van is, segít a jó Nap, / Jó szó, szép hit, szánt akarat, / S régi bajtársunk, a Remény. / Csatangolnak gyönyörű dámák, / Készítsétek az uti ládát, / Tavasz jön, nagy útra kelek, / Élek-e én? Éltem-e én?”

Csucsáról indult ifjú feleségével a „nagy útra”. 1917. május 10-én tették a kocsira az útiládát. Még betértek Érmindszentre az Édeshez, s a fővárost érintve május 13-án már Siófokon pihentek meg. Innen Ady rögtön levelet írt fivérének. Bizonyos könyvekkel kapcsolatos ügyek elintézését bízta rá és feleségével együtt meghívta pünkösdre. Egészségi állapotáról így

számolt be: „Mindenképpen jól volnék, de ekcémám egye terjedőbb és kínzóbb.” Hajóval kelhettek át Füredre még aznap vagy másnap. Május 14-én bizonyosan a fürdőhelyen voltak, erre tanúság Ady Lajoshoz szóló újabb levele.

Ady Endrét és Csinszkát nem várta üdvözlő tömeg a mólónál. Magánemberként érkeztek, talán híre sem kelt füredi tartózkodásuknak. Nem ünnepelt költőként, hanem beteg emberként szállt partra s nem először Füreden. Kovalovszky Miklós, Ady életének kiváló ismerője szerint 1901-ben már megfordult itt a váradi színészekkel. Bizonyára rövid időt töltött ekkor Füreden, mert az Ady életrajzokban nyoma sincs ennek az útnak. Több, mint tíz esztendőnek kellett eltelnie, mire újra eljutott a Balatonhoz, pontosabban Füredre. 1912-ben június végén sem a fürdői élvezetek, a kávéházak vagy a híres zenekarok csábították a fürdőhelyre. Azt sem állíthatjuk, hogy költői estre, netán Nyugat-matinéra hívták volna meg Adyt. A korabeli füredi polgárság közizlésétől távol állt Ady költészete, de bátor és merész publicisztikája is. Az életmódjáról terjesztett információk pedig egyenesen taszíthatták ettől az irodalom iránt egyébként érdeklődést mutató rétegtől. A fővárosból barátját, Schmidt Ferencet kísérte le Füredre.

Ady 1910-ben találkozott először dr. Schmidt Ferencel. A városmajori szanatórium orvosaként ismerte meg. Ady egy délelőtt bekopogtatott hozzá és elmondta, hogy rabja az alkoholnak. Kérte az ifjú orvost, vállalja el kezelését. Schmidt Ferenc visszaemlékezése szerint egyetlen feltétellel vállalta volna a gyógyítást: külön szobába zárta volna a költőt s engedelmé nélkül senki sem léphetett volna be oda. Ady, hosszas gondolkodás után nemet mondott és magára hagyta az orvost. Egy hét múlva azonban újra felkereste azzal, hogy vállalja a kezeléssel járó szigorítást. Schmidt doktor másfél hónap után engedte fel a szobazárlatot. Ady szabadon járhatott a szanatórium területén, találkozhatott a többi beteggel és ismerőseivel. Három hónapig semmiféle alkoholt nem fogyasztott. Amikor azonban elhagyta a szanatóriumot, ismét a pohár után nyúlt. A kapunál barátai várták és az estét velük töltötte



Ady és felesége a füredi sétányon (1917)

Nagy Endre kabaréjában majd egy Andrássy úti kávéházban nagy pezsgőzés közepette. Megszegett ígérete ellenére Schmidt Ferencel való barátsága fennmaradt, sőt tovább erősödött. Amikor a fiatal orvost a főapátság meghívta a füredi szanatórium igazgató főorvosának, Ady kísérőjeül szegődött. Schmidt emlékezete szerint a költő a szanatórium rendelőjében, barátja íróasztalánál dolgozott. Amint az orvos első páciense távozott és ötven korona honoráriumot tett le az asztalra, Ady lecsapott a pénzre. „Ez az enyém! Ugye? Hiszen az „én” asztalomra tették!” - kiáltotta nevetve. Hogy az első tiszteletdíjat együtt költötték-e el valamelyik kávéházban, esetleg megjutalmazva vele a prímást, erről már nem szól a visszaemlékezés. Ady ekkor néhány hetet töltött a füredi szanatóriumban, s megkedvelte a fürdőhelyet. Az Ady „biográfia” ugyan nem említi további füredi tartózkodásait egészen 1917-

ig, mégsem illik kételkednünk a barát dr. Schmidt Ferenc emlékezetének hitelességében, miszerint minden évben töltött itt heteket, sőt néhány alkalommal egy-két hónapot. További kutatások feladata feltárni az erre vonatkozó tényeket és megfelelő forráskritika alá vonni.

Schmidt Ferenc szabadidejének egy részét Adyval töltötte Füreden. „Esténként sokat sétáltak a Balaton partján. A költő olyankor kiöntötte az orvos előtt a lelkét” – örökítette meg Schmidt elbeszélése alapján Thiery Árpád író, újságíró. „Meghatódva emlékszem vissza, hogyan kesergett, amikor több íróvárosa nehezen, vagy egyáltalában nem értette meg. Panaszkodott, és nagyon fájt neki, hogy verseiből paródiákat írtak. Érzékeny ember volt. Emlékezem viszont, hogy egy alkalommal kérésre Vaszary Ernő, akkori fürdőigazgató gyermekei, baráti körben Ady verseit szavalták a költő jelenlétében. Ady könnyezve ölelte magához a gyermekeket, és jól emlékszem, hogy akkor mondta: „ő majd csak a későbbi nemzedék fogja megérteni” – idézte a barát szavait a Középdunántúli Napló újságírója. Vaszary Ernőt Schmidt Ferencsel egy időben nevezte ki a tihanyi apát. 1912. július 24-én mutatta be a gyógyfürdő vezetésével megbízott un. direktoriumnak. Még 1917-ben is ő töltötte be a fürdőigazgatói státuszt. A fentiekben idézett jelenet tehát 1912-17 között bármelyik esztendőben lejátszódhatott.

1917-ben ismét Schmidt Ferenc volt Ady szanatóriumi kezelőorvosa Füreden. Az influenzából lábadozó költőt kiújuló, „furunkulusokkal díszített” ekcémája is gyötörte. Erről – előző nap Siófokon kelt leveléhez hasonlóan – ismét panaszkodott öccséhez írt soraival, már az első füredi napon, május 14-én. Sürgetően tudakolta, „mi újság és mi újság Érmindszenten? Mikor jöttök?” A szanatóriumban szálltak meg. Csinszka, a 23 éves asszony mély gyászban, Ady ellenben, mivel ő haragban élt apósával, vízpartra illő világos öltözetben járt s kelt a fürdőhelyen. Az ifjú asszony „tavaszi pezsdülésben” élt, míg a negyvenedik évébe fordult férje a betegségtől megrokantság jegyeit mutatta. Csupa élet, terv és temperamentum az egyiknél, míg a másiknál hallgatóság, elkomorult tekintet. Fű-

rednek azonban mindketten örültek a maguk módján. Ady így írt szeretett testvérének: „gyönyörű itt, jó is...” A háború ellenére sokan fürdöztek Füreden, élvezték az élet örömeit a Balaton mellett. Vaszary Ernő fürdőigazgató a zsúfoltságról volt kénytelen jelentést tenni az idényben. Főleg a jobb módú közönségnek tellett a nyaralásra, az élvezetek hajszolására. Bár a fürdőtelep szinte teljes egészében katonakórház volt, a háború szele alig érintette Füredet. Ady ugyan itt is szembesült az elhúzódó háború borzalmaival, hiszen a Balaton partján haladtak végig a katonavonatok és találkozott sebesült katonákkal, mégis kikapcsolódott, pihent, hajókázott. A levegő íze ha nem is volt sós, mint a tengernél, szeretett hajóra szállni vagy üldögelni a vízparton a fák árnyékában és hosszan nézni a Balaton víztükrének fényjátékát, színfoltjait, élő rezdüléseit, elomló kedvét és vad haragjait. Csinszkanak, a ragyogó fiatal nőnek, akinek még a gyász is jól állt, ez a nyugalom keveset jelentett. Inkább sétált, napozott, a naptól valóssággal kiszőkült a haja. Ady nem vitatkozott feleségével, negyven esztendejének férfiúi bölcsességével inkább hagyta, hadd szórakozzon. Csinszka kedvelte a vidám, gondtalan emberek társaságát. Hamar új barátnőre is lelt. Itt ismerkedett meg egy szolgabíró facér nejével, a későbbi híres színésznő Putty Liával, aki hindu nőkre emlékeztető barnaságával tökéletes ellentéte volt Ady nejének. Naphosszat együtt járkáltak a sétányokon, feltűnést keltve a fürdővendégek, főleg a férfiak körében.

Ady pedig szerette, ha magára maradhatott a mindennapi kezelések után. Gyakran telepedett le a szanatóriummal szemben, a kútsétányra kikönyöklő régi vendéglő árnyas fái alá a vendéglős Szántó



Ady családi körben Füreden

bácsi oltalmában. Ez a „zöldvendéglői táborozás” hamar vált Ady füredi napjainak fő programjává. Dénes Zsófia, a költő egykori menyasszonya még a szokásos étrendjéről is „tudósított”: ebédre rendszerint spárgát evett aztán túrós palacsintát fogyasztott. Estére ugyancsak spárgát mindig hús nélkül. A füredi bor friss, csípős ízével, aranyárga színével és kristálytisztaságával hatott rá.

Az 1917. év fürdőidényét példátlan szárazság és tűrhetetlen hőség jellemezte. Május közepén hatalmas orkán érte el Füredet. Másfél napig gyötörte a fürdőhely vendégeit. Eső nem követte, száraz forróság vett erőt a tájon. Adyt az átélt különös élmény versírásra készítette. *Nagy szárazság idején* című költeményén követhető a költői teremtés folyamata. A közvetlen ihletés más versei esetében is tényekkel igazolható. Az 1911-ben írt *Új magyar bukolika* című verse ugyancsak konkrét élményből fakadt. A rossz termésű nyár, az észlelt forróság alkalmat adott arra Adynak, hogy a maga létezési táját újból felmérje és a valós tájra fesse rá. Amint a pusztulás verse az *Új magyar bukolika*, azzá vált a *Nagy szárazság idején* is. A táj felett a romlás, a halál jár, az egyéni, a magyarságot jellemző és általában az egyetemes értékek mind veszni látszanak a költő számára. A száraz, mint állandó jelző alkalmazása a pusztulás érzetét világnyira növeli. A fenyegetett emberség, emberiség teremtett lírai szituációja a vers, közvetett utalással a háborúra. Míg az *Új magyar bukolika* című versében felvillantotta a reményt a pusztulás ellenére, hat év múlva már a teljes reményvesztést sugallják költői képei. Ady háttérbe húzódik, szubjektivitását mintegy háttérbe szorítja, hogy objektivitásával hathasson.

Véresre zúzott homlokkal című verse szintén Füreden fogant feltehetőleg már fürdőhelyi tartózkodásuk első hetében. Az Én-versek közé tartozik a szubjektum erőteljes megnyilvánulásával. Sorolhatjuk a számadó versek sorába is, értelmezhetjük elszámolásként saját életével. A negyven esztendő, ám megfáradt ember „véresre zúzott homlokkal”, megtörve az élettől számot vet múltjával és riasztó jelenével: megfogyott hitével, „kevesebb” szavával, költői ereje hanyatlásával. A „Drága Tegnap”-hoz, a régiékhöz tartókhoz fűzi magát a harcoktól terhes világban. A „mai Mát” tagadja, a Jövőt eldobja magától. Csak a múlt marad számára a „sebetlen homlok” s ennek értékei tudatában fakad ki sóhaja: „Hajh, nagyon szeressetek, / nagyon szeress, éltem leéltje, / Hátha mégis baj van a Földön / És igazak a sebek / S minden Leendő összeomlott.”

E két, Balatonfüreden írt versét május 20-án, a Zeneakadémián rendezett Nyugat-előadáson maga olvasta fel. Erre a napra megszakították balatoni pihenésüket, de rövidesen vissza is tértek a fővárosból. Május 22-én Ady Füredről értesítette testvérét, Lajost megérkezésükről, elosztatta aggodalmát: „tűrhető állapotban megérkeztünk. Jól is volnék, ha az átkozott ekcéma nem gyötörne – alig alszom miatta.” Az ekcémájára kapott gyógyszerek a szívét gyöngítették, pedig, mint írta: „már módom volna gyógyulni.” Aznap egy új kúrát kezdett, annak segítségével bízott. A Nyugat-előadásról nyilván azért nem írt, mert azon részt vehetett Ady Lajos is. Viszont három mondattal beszámolt a „nagy orkánról” és az azt követő száraz forráságról. „Úgy látszik, még a fák is ki fognak száradni” jellemezte a helyzetet.

A ragaszkodó testvér, Lajos és felesége, a megértő jóságú Anna végül eleget tettek Adyék meghívásának. Leutaztak Füredre, talán éppen a pünkösödöt töltötték együtt. Ady Lajosnének nem maradt jó emléke ezekről a napokról. A költőt keserű hangulatban találták, az ekcémája miatt volt kedvetlen, no meg feleségével való „egyenetlenkedése” miatt. Ady nem kívánt mozgást, társaságot sem, legszívesebben mindig hajón üldögélt volna. Csinszka életvágya viszont lázadt, megmutatkoztak akaratos szeszélyei, szertelensége. Ekkor készült róluk az a fotó (Dénes Zsófia szerint június 8-án) amelyet azóta sokhelyütt publikáltak. Szántó bácsi vendéglőjében egy frissen elköltött ebéd után kapta lencsevégre őket egy helyi fényképész. A fotón előtérben Ady és Csinszka látható, Ady mögött testvére, Ady Lajos és felesége, Anna mellett „egy költőrajongással hozzájuk csapódott kis hadnagy”, Csinszka mögött Ady kezelő orvosnője és Ady kívánságára mögéjük állt Szántó bácsi, a vendéglős. Bár Oblatt Sándor visszaemlékezése szerint Zákonyi Ferenc úgy tudta, Löbl Lajos az álló férfiú, aki előtt a felesége, oldalán pedig a lánya ül, Dénes Zsófia s pontosabban Ady Lajosné adatait sem szabad elvetnünk. Sajnos, ma már ellenőrizhetetlenek a fotózás körülményei, nincsenek hiteles tanúink. Löbl Lajos akkoriban a Kisfaludy vendéglőt bérelte. Az Ady házaspár füredi napjairól még egy fotó maradt fenn. Ez a felvétel Adyt és Csinszkát ábrázolja a sétányon. A publikációk többségében azonban ez téves datálással, 1919. június 8-i dátummal jelent meg. Feltehetően e tévedés ősforrása Ady Lajosné: *Az ismeretlen Ady. Akiről az érmindszenti levelesláda beszél* címmel Budapesten (évmegjelölés nélkül, de tudjuk 1942-

ben) megjelent munkája, amelynek összekötő szövege vallottan Dénes Zsófiától származik.

Adyék két nap múlva, június 10-én utaztak haza Balatonfüredről. A fővárosban még időztek, leg-sürgősebb dolgaikat intézték el, majd útba ejtették Érmindszentet. Ady ekkor mondta az édesanyjának: „Én Édesnek halok meg.” Mert Füred csak Csinszka vidította fel. Adynak – Schmidt doktor, a barát minden igyekezete ellenére – alig használt a gondos kezelés. A házaspár, hálája jeléül két fotót küldött az orvosnak. Ezek, egy korábbi, „Schmidt Francinak, szeretettel jó doktoromnak, kedves barátomnak” dedikálású Ady fénykép mellett 1956 nyarán még az orvos rendelőjének falát díszítették. Ady ezt a sort írta fotójára: „Schmidtéknek szerető és köszönő emlékezéssel. Csucsá, 1917. aug. 7.” Csinszka fotóján ez a mondat szerepelt: „Schmidtéknek szeretettel Ady Bandiné”. Schmidt doktor aztán engedéllyel kivándorolt Amerikába három gyermeke után s 1958. júliusában elhunyt. A neki dedikált fotókat magával vihette, további sorsukról nincs tudomásunk.

Mi maradt hát Ady füredi útjairól? A két vers mindenekelőtt. A *Nagy szárazság idején* című megjelent frissen a Nyugat 1917. június 1-i számában majd *Az utolsó hajók* című, 1923-ban kiadott kötetében. A *Véresre zúzott homlokkal* című verse pedig helyet kapott *A halottak élén* című, még Ady életében, 1918-ban nyomdából kikerült kötetben. Ezek közvetlen füredi élményeinek, reflexióinak tükröi, sem a Balaton, sem Balatonfüred nem szerepel bennük. Füredi emléke viszont két, 1909-ből származó novellája. Az önéletrajzi motívumokat tartalmazó, diákéveit megörökítő „kisded történetek” – miként nevezte novelláit – *A Muskétás tanár úr* és *A három Muskétás leány* címűek Ady különleges, mitizált Balaton élményéről tanúskodnak. Hogy közvetlenül balatoni, balatonfüredi út, pihenés hatását tükrözik-e, nem tudjuk, csupán sejthetjük. Ady hat hétre vitte el novellájában Muskétás tanár urat a Balaton mellé. Az ötvenéves vad, boszszús férfiút meglágyította a tó, megtalálta ott a „maga boldogabb lelkét”. Egyedül, szabadon kóborolt a Balaton körül, életében először volt szabad. Az igazi vakáció, „a Balaton a maga mivoltával és legendáival kicserélte valóban Muskétás tanár urat.” Balatonfüreden még egy ismeretlen, tizenhat éves leányt is követett száz lépésről, míg el nem szégyellte magát. Muskétás tanár úr szerencsés lelki válságot élt át a Balatonnál, utána „csinált számadást múltjával, jelenjével, önmagával és övéivel”. Ötven évi boldogtalanság után reménye

mutatkozott „egyévi félboldogtalanságra”. A tó tette ezt vele, amiről Ady így írt: „De a Balaton fölséges és csinos, megdöbbenő és altató, a Balaton még háborgásában is megnyugodott, szent víz.” Zákonyi Ferenc versként értelmezte ezeket a novellabeli sorokat s joggal. Ady olyan magas fokú emberi empátiája és környezetrajza nyilvánul meg szépprózájában, amely költeményeit jellemzi valójában.

Muskétás tanár úr nem akarta „odaadni” övéinek, családjának a Balatont, inkább tátrai fürdőt ígért nekik. Úgy gondolta, a „Balaton egészen az övé. Hiszen a Balaton adta vissza az ő eltagadott s már-már meghalt mosolygását.” A szelíd és szent tó Adynak nyolc év múltán nem adta vissza mosolygását, sem boldogságát, sem egészségét. Balatonfüred 1917 nyárelején csak rövid kitérőt, némi pihenést jelentett a költő halálhoz vezető felgyorsult útján. Ez volt utolsó, hosszabb utazása, mert valóban a halottak élén járt ekkor már.

Emléktábláját 1958. szeptember 6-án, szombaton avatták Balatonfüreden a „fedett sétányon”, a Balatoni Pantheonban. Fodor József költő mondott emlékbeszédet, majd a szanatórium nagytermében irodalmi estet tartottak. Az emléktábla felirata szerint Ady 1912 és 1917 között évente kereste a pihenést Balatonfüreden. Ma már tudjuk, a fürdőhellyel való kapcsolata korábbra datálható és még sok, tisztázandó kérdéssel szolgál a kutatóknak. A balatonfüredi vonatkozású Ady kutatások sem tekinthetők befejezettnek...

A felhasznált, fontosabb irodalom

Dénes Zsófia: *Ady balatonfüredi napjai. A Művelt Nép*, 1954. aug. 29. 25. sz. 4. p.

Vajkai Aurél: *Ady Endre a Balaton mellett. Balatoni Híradó*. 1964. aug. 9.

Marton László: *Ady Endre Balatonfüreden. Veszprémi Szemle*. 1957. 5. sz. 68-69. p.

Fónay Tibor: *Ady-emlékek Veszprém megyében. Pedagógiai Híradó. Veszprém*, 1977. 5. sz.

Thiery Árpád: *Az emléktábla mellé. Középdunántúli Napló* 1958. szept. 7. 1. p.

Ady Lajosné: *Az ismeretlen Ady. Budapest, é.n.*

Kovalovszky Miklós: *Ady Endre. In: Beszélő tájak. Szerk.: Hatvany Lajos, fényképezte: Gink Károly Budapest, 1963.*

Erőss Zoltán: *Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig. Bp., 1995*

Magyar irodalmi helynevek. Helynévszótár és kronológia. Szerk.: Csiffáry Tamás.-Bp., 1996.

Zákonyi Ferenc: *Balatónfüred, Veszprém*, 1988.

ELEK MIKLÓS

A JÓKAI EMLÉKOSZLOP TÖRTÉNETE, SORSA ÉS JÖVŐJE 1925-2003

1925.

A Balatoni Szövetség hivatalos értesítője a *Balaton* 1925 októberi száma *Ünnepségek Balatonfüreden* címmel beszámolót közöl. „Nevezetes ünnepségek sorozata zajlott le szept. 13.-án Balatonfüreden. A fürdő részvénytársaság áldozatkészségéből emelt Jókai-emléket leplezték le nagyon szép ünnepély keretében [...]. A Kisfaludy Sándor társaskör, amely a Jókai-ünnepélyt rendezte, széles körben intézett meghívót mindazokhoz, akik illetékesek lehettek az ünnepélyen való megjelenésre. Képviselve voltak a vármegyék, hatóságok, tudományos és irodalmi egyesületek és mindazok a balatoni társadalmi intézmények, amelyek a kincses Balaton sorsát intézni hivatottak.

A Jókai-ünnepély zenés misével kezdődött a fürdőtelepi kápolnában, mely után a közönség: az időközben a vonatokon és kocsikon érkező megszáporodott ünneplőkkel a kápolna melletti Jókai-térre vonult, amelyet a fürdőkertészet gondossága virágba öltöztetett. Mészöly Gyula, a Kisfaludy-társaskör elnöke, Vámos Géza református lelkész, dr. Schmidt Ferenc egyetemi tanár, Szávay Gyula, irodalmi és tudományos egyesületek, dr. Sziklay János, az országos Jókai bizottság kiküldötte áldoztak Jókai emlékének, Vaszary Alexa Jókai-verset szavalt, Porzsolt Kálmán, dr. Sebestyén Gyula, Tábori Kornél, mint írók méltatták. Demeter György főszolgabíró vette át a Vidor Emil műépítész által tervezett emlékművet, melyhez a sikerült domborműveket Sinkó Lajos* szobrászmű-



A Jókai emlékmű, 1925 (Helytörténeti Gyűjtemény)

vész készítette. Ezután a koszorúk elhelyezése következett. Az emlék talapzatára dr. Óvári Ferenc alelnök tette le a Szövetség koszorúját. Az ünnepély kezdetén és végén a balatonfüredi dalárdák énekeltek hazafias dalokat.” **helyesen: András*

Az emlékoszlop kb. 2,5 méter magas, faragott füredi kőből épült háromszög alapú hasáb volt, tetején kb. 60 cm átmérőjű kőgömbbel. Három oldalán egy-egy 50 cm átmérőjű bronzplakett volt elhelyezve. Az első Sinkó András (1901-1976) Jókai arcképe, a másodikon

JÓKAI
100 ÉVES
SZÜLETÉSÉNEK EMLÉKÉRE
1825-1925

a harmadikon

EMELTE A
BALATONFÜRED
GYÓGYFÜRDŐ
ÉS FORRÁSVÍZ
VÁLLALAT RT

szöveg volt látható illetve olvasható.

Az emlékoszlopot kb. 3 m átmérőjű, 60 cm magas, kör alakú kökeret szegélyezte.

Az emlékoszlop az avatást követően rendszeres színhelyévé vált a különböző rendű és rangú vendégek koszorúzásainak. Lerótták kegyeletüket Jókai emléke előtt a Füreden rendezett különböző tanácskozások, kongresszusok résztvevői is. Nevezetes esemény volt, amikor 1926-ban Rabindranath Tagore Nobel-díjas



R. Tagore az emlékműnél, 1926 (Helytörténeti Gyűjtemény)

hindu költő helyezte el virágait az emlékművön.

1961.

Közlekedésbiztonsági megfontolásból az emlékoszlopot lebontották. A bronzplakettek a Jókai múzeum udvari helyiségébe kerültek (és merültek feledésbe), a kögömböt pedig a kerek templom elé gurították és hosszú évekig ott hevert (sokan nem is tudták, hogy mi az és miért van ott).

1985.

A közelmúltban betekintésre és felhasználásra megkaptam a hajdani Városgazdálkodási Vállalat „Edison” Szocialista Brigádjának levelezését a Jókai emlékoszlop hasonmásának újbóli felállításáról. (Az első levél 1985. január 11-én kelt, a címzett dr. Ádám István tanácselnök. A brigád nevében (Király Imre, Pálfi Pál, Patócs Sándor, Tancsics László, Tóth Lajos, Wrhovina József) Egerváry Tivadar brigádvezető javasolta, hogy az író születésének 160. évfordulójára az Eötvös-szobor alatti kis téren (ahová a közelmúltban az Antall József miniszterelnökre emlékező „Történelemkönyv” című alkotás került) fel kellene állítani az obeliszket. „A terveket és a munkálatokat az általam vezetett „EDISON” szocialista brigád készséggel vállalná is, más segítséget nem kérnénk, mint-hogy a munkálataink élvezzék a tanács támogatását.”

Dr. Ádám István tanácselnök február 18-i válaszlevelében örömmel nyugtázza, hogy megtalálták és vállalják a Jókai obeliszk helyreállítását. Tájékoztatja Egerváry Tivadart, hogy a továbbiakban a Művelődési, Egészségügyi és Sport Osztállyal tartásuk a kapcsolatot. Az osztály március 1-re helyszíni egyeztető megbeszélést hívott össze, melyen a meghívottak – kivéve a VGV, Városi Pártbizottság, ÉDÁSZ – megjelentek, s a leendő Jókai emlékmű létesítése mellett foglaltak állást. Ezzel egyidőben elkészült a Jókai obeliszk telepítésének engedélyezési terve (Becza Sándor építésmérnök, VGV dolgozó munkája.)

Március 16-án kelt levelében a Városgazdálkodási Vállalat állást foglal az obeliszk helykijelölése ügyében: „Kikérve és meghallgatva a szakemberek véleményét [...] a kijelölt helyen a park fennállása óta a legnagyobb virágfelület díszlik évről-évre. Ezt megbontani legalább akkora felelőtlenség lenne, mint a kérdéses obeliszk eltüntetése volt.” Május 20-án, VTVB Művelődési, Egészségügyi és Sport Osztálya arról értesíti Egerváry Tivadart, hogy a tervdokumen-



Az emlékmű kögömbje a templom előtt (Helytörténeti Gyűjtemény)

tációt továbbították a Képző- és Iparművészeti Lektorátushoz véleményezés céljából.

A július 22-én érkezett válasz leszögezi, hogy: „Elvben nem emelünk kifogást az ellen, hogy a fotókon fennmaradt formában, az eredeti elemekkel és anyagból az obeliszk rekonstrukciója megtörténjen”.

Az iratcsomó utolsó levele október 3-i keltezésű. A brigád nevében írta a brigádvezető a VTVB Művelődési, Egészségügyi- és Sport Osztályához. A levélben összegezve az eddigi eseményeket, úgy érzik, hogy az új helyszínen (a Balaton étteremtől délre) most már semmi nem akadályozhatja céljuk lassan tíz hónapja húzódó megvalósítását.

A levél írója sajnálkozását fejezi ki, hogy tervükhöz, bár a maguk részéről mindent megtettek annak sikere érdekében, „nem azt az intenzív és hathatós támogatást élvezhették, mint amire a szervek és intézmények részéről számítottak. Reméljük ez most az utolsó megoldási szakaszban jóra: megoldásra fordul!”

2003.

Lassan tizennyolc év telt el az utolsó levél megírásának időpontjától. A három bronzplakett a Városi Helytörténeti Gyűjteménybe került, a kögolyó is megvan, várja, hogy ismét a helyére kerüljön. És megvan az akarat és a szándék, is töretlenül, hogy az emlékoszlop újra felállításra kerüljön Balatonfüreden, talán az eredeti helyétől alig több mint száz méterre, a lebontott „kőbarlang” (falatozók) területén.

2004. május 4-én lesz Jókai halálának 100. évfordulója. A XIII. Jókai Napok 2004. rendezvénysorozat méltó eseménye lehetne a közös akaratral és összefogással felépülő Jókai emlékoszlop újraavatása.

ELEK MIKLÓS

SINKÓ ANDRÁS, A BALATONFÜREDI JÓKAI ÉS BLAHA PORTRÉ ALKOTÓJA

Sinkó András neve nem ismeretlen a magyar képzőművészetben.

Kiváló porcelánszobrászként tartják számon, aki főleg állatfiguráival keltett feltűnést. Művészetéről Romváry Ferenc nyújt átfogó képet, 1967-ben megjelent tanulmányában.

Sinkó András 1901. november 30-án született Győrmonostoron, (Kolozs vm.). Szülei egyszerű földműves emberek voltak, de a tőlük kapott útravaló: a szülőföld, Kalotaszeg művészete egy egész életre szólt. Tanítója adott először kezébe agyagot. Elsőként Petőfit mintázta meg. A hatodik osztály után ösztöndíjjal a Székelyudvarhelyen működő agyagipari szakiskolába ment tanulni. Felszabadulása után jelentkezett Budapesten az Iparművészeti Iskolába, ahová sikeres felvételi vizsga után felvették. Rövid kitérő után Simay Imre osztályába került, szobrász szakra. Tanulmányait befejezve, 1822-23-ban mesternövendékként tanult tovább. Ebben az időben sok gyermekportrét is készített. A kisebb-nagyobb megbízatások művészi önállóságot és függetlenséget biztosítottak számára.

1928 nyarán Párizsba ment tanulni, ahol 1930-ban a tavaszi tárlaton három szobrát kiállították. Még ebben az évben hazatért, eljegyezi volt székelyudvarhelyi mesterének Halbrich Jakabnak a leányát, majdani élettársát, akivel letelepednek Budapesten.

1936-ban Pécsre költöztek, ahol a Zsolnay gyár állást, lakást és szabad műteremhasználatot ajánlott fel számára. Minden eddigi munkáját Pesten hagyta régi műtermében, amely a háborúban elpusztult, így korai munkáiból alig maradt hírmondó.

Pécssett bekapcsolódott a művészeti közéletbe, rendszeresen szerepelt munkáival különböző pécsi és budapesti kiállításokon.

Pirogránitból készült első nagyplasztikái 1937-ben készültek (Szent József, Szent Ferenc). 1945-ben szovjet hősi emlékműveket tervezett Mohácson, Pécssett, Nagykanizsán és Kaposvárott.

Sinkó András a Pécsi Porcelángyár tervezőjeként 1961-ben nyugdíjba vonult, majd 1965-ben végleg Budapestre költözött. 1976. szeptember 10-én halt meg.

Az életrajz összeállításához felhasznált tanulmány nem említi a művész 1925-ben és 1926-ban Balatonfüreden felállított alkotásait. Az egyik a bronz Jóкаи portré (ld. a jelen számban olvasható írást), a másik az 1926. szeptember 12-én felavatott, Vidor Emil műépi-



Tóth Attila felvétele

tész tervezte Blaha Lujza emlékpád, amelynek 50 cm átmérőjű, Blaha Lujzát ábrázoló bronzplakettjét szintén Sinkó András készítette. A padot a mai Tagore sétány azon helyén állították fel, ahol a „nemzet csalogánya” füredi tartózkodása idején (1893-1916) pihenni szokott.

Szigeti István érmészeti szakíró 1958-ban írja: „Egyetlen plakettet mintázott életében, dr. Scipiades Elemér professzorról (1875-1944), a pécsi szülészeti és nőgyógyászati klinika igazgatójáról, mert megmentette felesége és újszülött kisfia életét.” Kétoldalú, 12 cm átmérőjű, öntött bronzplakettet. A Sinkó András műveit is felsoroló Romváry Ferenc tanulmány tehát három alkotással egészíthető ki.

Sinkó Andrásról szóló írásomnak az volt a célja, hogy bemutassam azt a művészt, akinek a legtöbbek által látott (így ismeretlenül is a legismertebb) alkotása, 77 éve éppen a füredi sétányon található.

Az anyaggyűjtésben nyújtott segítséget ezúton köszönöm Surján Miklós könyvtárigazgató úrnak. (Pécs).

Felhasznált irodalom:

Romváry Ferenc: Sinkó András művészetéről. Janus Pannonius Múzeum évkönyve 1966. Pécs, 1967. 269-291. p.

Szigeti István: Sinkó András szobrászművész plakettje. Az érem. 1958. 10. sz. 158-159. p.

Zákonyi Ferenc: Balatonfüred. Veszprém, 1988. 506, 565. p

CSERÉP LÁSZLÓ

„ÖRÖMTELI SZÍVVEL FÁCSKÁT ÜLTETEK A HULLÁMZÓ BALATON PARTJÁN...”

Salvatore Quasimodo füredi faültetése

Tavaly volt tíz éves a Balatonfüredi Salvatore Quasimodo költőverseny. A jubileum alkalmából kétnapos programot szerveztünk, melynek során természetesen emlékeztünk a „kezdetekre” is.

A Kedves Kávézóban a Vándorfi László által vezetett beszélgetés közben az egyik vendég, Boksay Györgyné az ismert Quasimodo vers fordítását olvasta fel.

Ez a félreértés – a könyv borítóján másik vers olvasható – hívta fel először a figyelmemet arra, hogy a beszélgetésnek adott cím félreérthető, van aki a kezdetek hallatán az 1961. június 27-i faültetés eseményeire gondol. Természetesen mi a költőverseny 1992-es indulását kívántuk felidézni.

Későbbi beszélgetésünk és Boksay György Balatonfüred idegenforgalmában és olasz kapcsolataiban játszott meghatározó szerepének gazdag dokumentumait is megismerve értettem meg, hogy Boksay tanár úr özvegye úgy gondolja, hogy férjének az 1961-es eseményekben játszott szerepét a különböző visszaemlékezők pontatlanul idézik vissza és nagyon szeretné, ha a hiteles történetet megismerhetné az utókor.

Az elmúlt tíz évben nagyon sokszor került szóba elsősorban sajtótájékoztatókon – a faültetés, sok újságíró idézte fel az eseményt, de igazán egyszer sem merült fel annak az igénye, hogy történeti hűséggel és adatoltsággal dolgozza valaki fel a két nap történetét. Több hivatkozott, az emléktverseny tíz évét méltató írásban is csak (!) az szerepel, hogy azon a régi nyáron Szabó György, Quasimodo hivatalos kísérőjeként „lehozta” Balatonfüredre a Nobel-díjas olasz költőt.

A „Füredi Hírek” 1992. áprilisi számában jelent meg Boksay György írása „Igaz sorok egy füredi hársfáról” címmel, amelyben explicite is megfogalmazza, hogy mindeddig a hiteles történetet nem ismertük: „Sokan és sokfélélt írtak már róla, (*Quasimodo hársfájáról Cs.L.*) írók is írogatók is. Én a valóságot szeretném rögzíteni. A jelennek és az utókornak.”

Mi is hát a valóság? Hogyan is történt Quasimodo látogatása a faültetés?

A Helytörténeti Gyűjtemény által rendelkezésemre bocsátott dokumentumok alapján kísérem



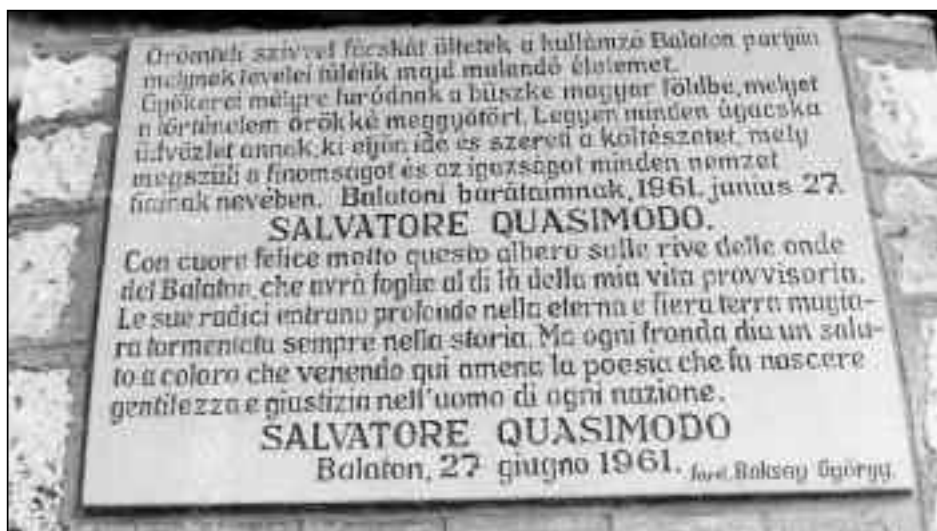
*Quasimodo és Boksay György a faültetésen, 1961
(Helytörténeti Gyűjtemény, Zákonyi-hagyaték)*

meg „rekonstruálni” a történetet, annak előrebocsátásával, hogy nem célom és feladatom az igazságtétel. A rendelkezésemre álló információkat, dokumentumokat szembesítem egymással, és a dokumentumok bizonyító erejének megítélését is az olvasóra bízom. Ennek eldöntésekor mindössze két szempontra hívom fel a figyelmet: időben mennyire van közel az eseményhez (melyik évben keletkezett a dokumentum) és mennyiben lehetett a történetek befolyásolója a közlő.

Nem könnyű a feladat, hisz az 1961-es események résztvevői közül ma már csak Szabó György van közöttünk, Boksay Györgyné, aki érthető módon a férje által elmondottakat veszi alapul, saját bevallása szerint nem volt jelen.

„Boksay Györgynek 1961. jún. 27-én a Salvatore Quasimodoval történt találkozása idején én már eljegyzett menyasszonya voltam, esküvőnk napját is kijelöltük július 8-ra. Az ország déli részén, határközségben éltem, tanítottam. Az utazás oda és onnan szigorú engedélyek birtokában volt csak lehetséges. Ezért a hirtelen bekövetkezett, Nobel-díjas költő füredi látogatására sem jöhettem el.”

Nézzük meg először, hogy Boksay visszaemlékezése szerint hogyan történt a füredi látogatás, majd vessük egybe a Zákonyi, Passuth és Szabó írásaiban közöltekkel.



A fa előtt álló tábla a verssel

Boksay szerint Szabó György kíséretében június 25-én érkezett az olasz költő Tihanyba és ott Passuth László villájában szálltak meg. Zákonyi nem tesz említést sem a monográfiájában (1988), sem a Pajor Károlynak írt levelében (1980) az érkezésről, csak magáról a faültetésről számol be.

Szabó György az *Élet és Irodalom* című lap 1968. július 13-i számában azt írja, hogy a nagy meleg miatt Balatonfüreden rekedtek (*Szigliget, s az alkotóház volt a végcél Cs.L.*), s itt is szálltak meg, miután nem minden zökkenő nélkül sikerült megvacsoráznuk.

„Hiába várt ránk a szigligeti ház gondnoka; pilledten ültünk jó félszáz kilométerre tőle, hűs fák alatt, közben meg lement a nap. Maradjunk éjszakára is, javasolta P., (*Passuth Cs.L.*), aki az Írószövetséget képviselte, s bár csak később lett villa tulajdonos erre fele, fölöttébb becsülte ezt a helyet”.

Boksay szerint Quasimodo éjszaka (Tihanyban?) rosszul lett, állapota reggelre sem javult, s mivel „Szabó Györgynek ezen a napon vissza kellett utaznia Budapestre”, tolmács nélkül maradtak. Quasimodo Passuth-tal utazott Balatonfüredre és Zákonyi Ferenc-től, az Idegenforgalmi Hivatal vezetőjétől kértek segítséget. Ő, mint a Hivatal fiatal, olaszul jól beszélő munkatársa ekkor találkozik Quasimodoval. Miután a Szívkórházban megvizsgálták a Nobel-díjas költőt, sétára indultak, s így jutottak el Tagore szobrához, – folytatja – ahol a hindu költő 1926-os látogatásának felidézése kapcsán merült fel a faültetés ötlete: „Zákonyi Feri bácsira néztem, mert habár sokkal fiatalabb munkatársa voltam, szavak

nélkül is jól értettük egymást. Mindketten egyre gondoltunk: Salvatore Quasimodo itt, a füredi parkban facsemetét fog elültetni.”

Szabó György az idézett írásában a füreden eltöltött éjszaka utáni nap eseményei között sorolja fel a szívkórházi látogatást (Quasimodo nem lett rossz, de ha már itt voltak a tényleg szívbetegek költőt megvizsgáltatták). Mivel Szabó az előző esti vacsora körüli bonyodalmakat feledtetni szeretne volna, valami „speciálisan

helyi” meglepetést akart szerezni.

„Ekkor jutott eszembe a Tagore-fa. Nem kellett sok logika egyébként hozzá. Költő, költő; Nobel, Nobel; passzolt még a szívkórház is. Az idegenforgalmi hivatalban mindenesetre rögtön átlátták javaslatom pozitívumait, mindjárt nyúltak is a telefon után...

Két óra múlva lobogók, mikrofonok, kíváncsi tömeg, s középpütt a kis hárs is, szépen bebugyolálva még, fejedelmi meglepetés! Elállt a lélegzetem.”

S nézzük ugyanerről Zákonyit: „Egyébként, hogy pontosan tájékoztatva legyél, Szabó György volt az, aki felkeresett engem a faültetés napján a hivatalomban, amikor a költőt a szomszédos Kedves cukrászdában elhelyezték. Kérdezte, nem lehetne-e egy fát ültetni a tiszteletére?



A faültetés pillanatai, 1961 (Helytörténeti Gyűjtemény, Zákonyi-hagyaték)

Júliusban, (valójában júniusban Cs.L.) a legmelegebb hónapban? No mindegy, ilyen vendégnek mindent meg kell tenni. Kértem, sétáljanak egyet, addig előkerítettem a községi kertészt, kiválasztott a csemeteültetvényből nagy földlabdával egy szép hársfát és egy óra múlva már a gödör is ki volt ásva, vártuk őt. Közben összecsődítettem a kultúrfelelősök útján a helyi nyaralókat, úgy, hogy egész szép tömeg gyűlt egybe. A költő meglátogatta Lipták Gábort is, a vendégkönyvébe is beleírt, azóta él a történet, hogy Liptákéknál született meg a faültetés eszméje. Holott, egészen másképpen van.” (Pajor Károlynak írt levél)

Zákonyi a levélben nem említi Boksayt, aki a megmaradt fényképek tanúsága szerint, az ünnepségen tolmácsolt, s Quasimodo versét, amelyet balatoni barátainak ajánlott, lefordított.

Szabó György nem látható a fényképeken, de ez nem jelenti azt, hogy nem volt jelen. Nehezen képzelhető el, hogy a rábizott magasrangú vendéget magára hagyta volna. A faültetés után Quasimodo Tihanyban találkozott Németh Lászlóval, s még aznap visszautaztak Budapestre.

Összegezve mit mondhatunk el, mit tudhatunk bizonyosan?

Quasimodo, aki Szabó György és Passuth László kíséretében indult Szigligetre a szolgálati Vol-

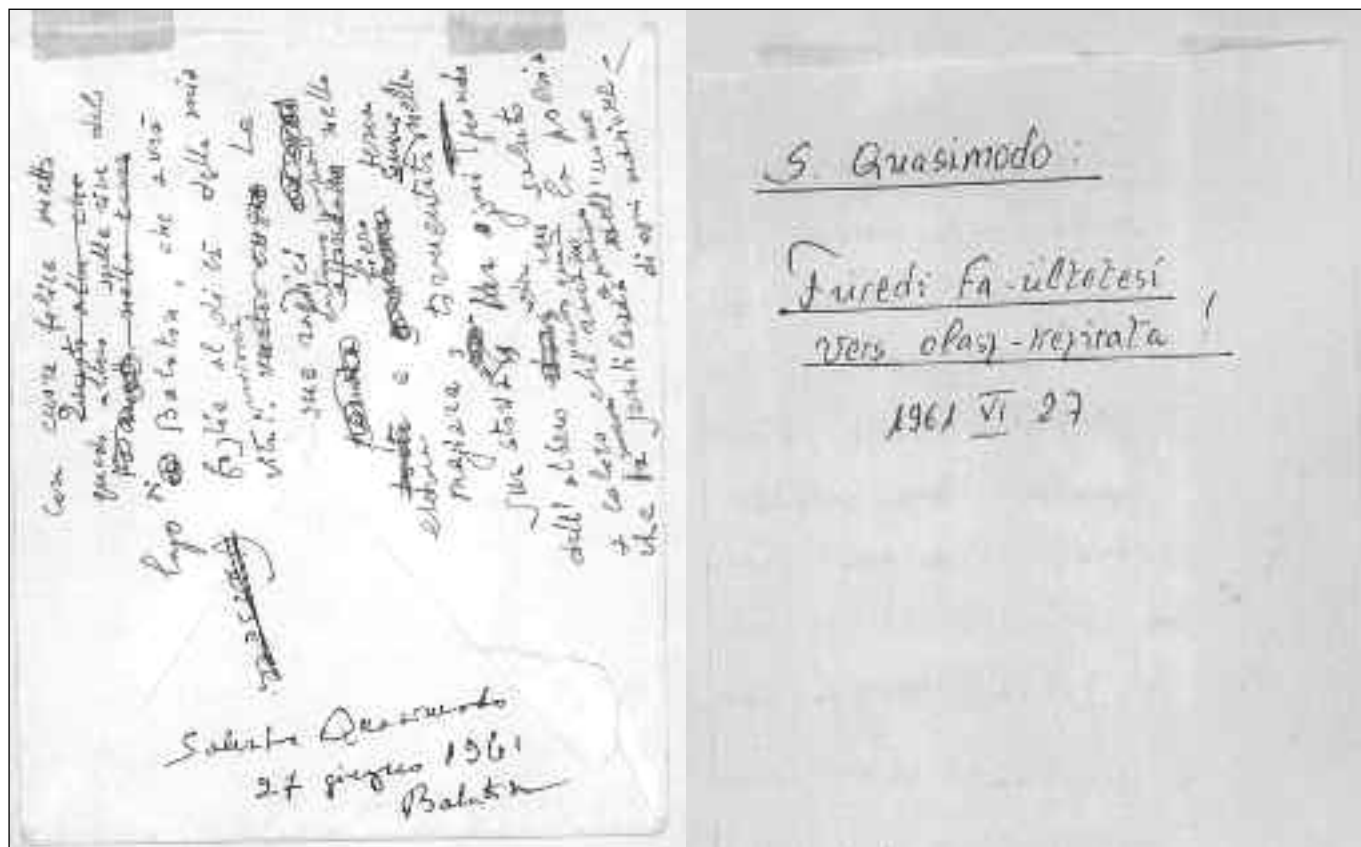
ga meghibásodása miatt Balatonfüreden töltött egy éjszakát. Másnap egy gyors szívkorházi vizsgálat eredményeképp Debrőczy professzor egy injekciót és sétát javasolt neki. Szabó György javaslatára Zákonyi Ferenc rugalmasságának köszönhetően „rekord-gyorsasággal” megszervezték a faültetést, ahol a kiváló olasz nyelvtudású Boksay György, Quasimodo emlék-versének fordítója tolmácsolt.

S az eredmény?

Egy gyönyörű hársfa, s egy több mint tíz éves költőverseny, melynek története arra inspirálta a város kultúrtörténetét (is) kiválóan ismerő irodalomtörténészt, hogy azt írja Balatonfüredről: „ez a város maga a Balatoni Helikon”.

Köszönettel és hálával tartozunk mindenkinek, aki kísérelként, tolmácsként, kertészként vagy hivatalvezetőként hozzájárult ahhoz, hogy Salvatore Quasimodo 1961. június 27-én fát ültethetett a híres parkban, s ezzel az egyik legrangosabb balatonfüredi hagyománynak a folytatásánál segítettek.

Salvatore Quasimodo 1961-es balatonfüredi látogatása és faültetése, több mint harminc évvel az esemény után, egy európai rangú és minőségű költőverseny születését eredményezte.



A vers első kézírata, 1961 (Petőfi Irodalmi Múzeum, Lipták hagyaték)

RÁCZ JÁNOS

BALATONFÜRED, A „SZŐLŐ ÉS BOR NEMZETKÖZI VÁROSA”

Az Office international de la vigne et du vin – a Nemzetközi Szőlészeti és Borászati Hivatal – az 1987-ben, Rómában megtartott kongresszuson városunknak a fenti kitüntető címet adományozta. Az utóbbi években a város szellemi központja lett a szőlész-borász szakmának, számos rangos tudományos konferencia és szőlészeti rendezvény színtere. Már a kelták és a rómaiak idején is folyt szőlőművelés ezen a területen, a szőlő telepítése és a borkészítés folyamatos egészen a mai - egyáltalán nem könnyű - időkig. Balatonfüred régi helynevei megőrződtek az írásos emlékekben, birtokösszeírások, gazdaságtörténeti források tanúsítják a szőlészet fontosságát. Olyan régi földrajzi nevek, mint a Szöllőfő, Szöllőszél, Rétiszőlő, Angol szőlők, Szőlőkalja, Aljbeli szőlők, Szőlődűlő, Borsovány-völgy mind a szőlőművelésre utalnak.

A balatonfüredi szívszanatóriumban dolgozták ki a XIX. századi tapasztalatok és híradások felhasználásával a szívbetegségből felépülőknek a híres balatoni szőlőgyógymódot. A *Veszprém* című lapban így hangzik egy 1875 őszéből való tudósítás: „E hó 19-én kezdődött meg itt az úgynevezett szőlőkúra, amely célra kitűnő minőségű válogatott szőlőfajták kaphatók az igazgatósági irodában.” A szőlőkúrát külföldön is elismert és bevett gyógy módként alkalmazták, a füredi gyógyvíziváson és a fürdésen kívül meghonosították itt is a szőlőfogyasztás és a belőle sajtolt must ivásának erősítő, feltápláló orvosi alkalmazását. Ennek legfőbb előmozdítója dr. Schmidt Ferenc, a gyógyintézet igazgató főorvosa volt, aki okosan kapcsolta egybe a Balaton-propaganda fokozását a szőlőtermelők jövedelemhez jutásával; a szezon meghosszabbítását a szőlőkúrával: „Az évnek az a szaka, amikor a szőlő érke, kedvez legjobban a pihenést meg gyógyulást keresőknek. A nyári nagy zaj, a vidám élénkség helyét a Balaton egész hosszában elfoglalja az idegpihentető csend. És ilyenkor legszebb a Balaton. A magyar közönség nagyrésze végre meglehetősen ismeri a

nyári Balatont, de föl kellene fedeznie az őszt is. Külföldön olyankor nagy tömegben tódulnak az emberek szőlőtermő vidékre, a szőlőkúra kedvéért. Vidékeik nem szebbek és szőlőik nem édesebbek, mint a miénk. Ha általánossá válik a szőlőkúra, inkább remélhető, hogy a vendégforgalom nem szűnik meg ősszel a Balatonon.”

A vidék főfoglalkozásának gyakorlásához Balatonfüred jó munkaerőket kiképző intézményekkel is rendelkezett, szőlő- és gyümölcsstermesztést tanító iskolák jöttek létre. Már 1870-ben megalakult a Balatonfüredi Szőlőműves Népiskola. Mint vincellérképezde felső népiskola volt, 6 holdas tangazdaságban dolgoztak, tanultak a diákok; az oktatásban fontos szerepet kapott a borkezelés ismerete is elméletben és gyakorlatban. Különösen 1882-től, a filoxéra, a gyökértetű támadása után mutatkozott meg a füredi iskola nagy előnye. Az „átkozott bogár”, a „rossz féreg” elterjedése nyomán kipusztultak a szőlők, Füreden 1889-ben szüreteltek utoljára. Ebben a helyzetben a jól iskolázott, a korszerű szőlészet alapismereteivel felruházott szakemberek könnyen alkalmazkodtak az új helyzet megkívánta viszonyokhoz, eredményesen működtek közre az amerikai szőlőfajtákra, mint vadalanysokra oltott új fajták telepítéséhez, a régi szőlőgazdálkodás újbóli felélesztéséhez. Ennek az iskolának utódaként lehet említeni a későbbi Széchenyi Ferenc Kertészeti Szakiskolát.



Számtalan írónk és költőnk emlékezik meg a füredi borokról, itt csupán egy kevésbé ismert költő, Bajai Mihály (1879-1957) versét idézzük:

„Füredi bor, füredi bor,
Az életünk de búskomor;
A szánk íze de keserű,
De benned él még a derű!”

A mai szőlőfajok több millió éves fejlődés során alakultak ki a szőlőfélék családjában (Vitaceae). A szőlő első domesztikációja és a borkészítés a legkorábbi földművelő népek (hettiták, sumérok, akkádok, babilóniak, örmények) érdeme. A Kárpát-medencében időszámításunk előtt 800 körül honosodtak meg az ősi kultúrnépek által létrehozott szőlőfajták. A magyar bor előtörténetét azonban indokolatlanul kizárólag kelta, vagy akár római hagyományokra visszavezetni amiatt, hogy a népvándorlás egyik utolsó hullámával érkező magyar honfoglalók már szépen díszlő szőlőket találtak a Kárpát-medencében. A honfoglaló magyar törzsek ugyanis a szőlőművelés és a borászat ismeretét magukkal hozták, a Kazár Kaganátus területéről szőlőkultúrával kapcsolatos ismeretekkel érkeztek. Számos ótörök jövevényszavunk mutatja ezt, pl. későbbi jelentéstapadással mai szőlő szavunk, melynek csuvas, tatár és baskír megfelelői mutathatók ki, illetve a bor, amelyet a kipcsak és ujjur bor 'bor', borluq 'szőlőskert' szavakkal vethetünk össze. A 'savanyú, silány bor' jelentésű csiger szintén ótörök eredetű; a magyarból a környező szláv nyelvekbe és a románba is átkerült. Vagy szűr igénk, melynek eredeti jelentése 'szőlő levét héjtól, magtól, szártól elkülönítve más edénybe tölt; bort fejt' volt, melyből azután szüret származékszavunk alakult deverbális névszóképzővel.

A Kárpát-medencében, a megtelepedéssel azután a szőlőművelés a mezőgazdaság egyik igen fontos ágává vált. A Hegyalja híres bora a legbecsesebb ajándék volt évszázadokon keresztül. XIV. Benedek pápa Mária Terézia tokajibor küldeményét az alábbi szellemes szójátékkal köszönte meg:

„Benedicta sit terra quae te germinavit,
Benedicta mulier qui te misit,
Benedictus ego, qui te bibo”, azaz
Benedicta (Aldott) legyen a föld, amely téged termelt,
Aldott az asszony, aki téged küldött,
Aldott (v. Benedek, azaz Benedictus!) vagyok én,
aki iszlak.

A magyar nyelv első szőlőnevei egyrészt tőszavak, másrészt köznevekből álló jelzős szerkezetek és összetételek voltak. Az egykori – informatív – magyar eredetű elnevezésekhez később nagyon sok ide-

gen nyelvből átvett jövevényszó és tükörfordítás társult. A 19. század 60-as éveiben megjelentek a nyugat-európai borszőlőfajták: chardonnay, rizling, tramini, szilváni, cabernet, burgundi stb. Ezek francia, illetve német nevei szinte változatlan formában (többnyire csak szóvégi képzőcserével) használatosak a magyarban is. A mai, a fajtaválaszték korszerűsítésével itthon is nagy területen termesztett, úgynevezett világfajták is csak részben kaptak magyar nevet (szürkebarát, sárga muskotály), többnyire - szintén csupán képzőcserével, illetve egy-egy hangzócserevel - változatlan formában használatosak a köznyelvben: muskat ottonel, merlot, zweigelt, sauvignon, rizlingszilváni. A Balkánról behozott, pontusi fajták neve is jövevény a délszlávból, pl. dinka, kadarka, szlankamenka, mirkovácsa, rusica, zelinka, szerémi zöld, szemendriai fehér, tulipiros. Sok példa akad a fordított irányú átvételekre, hiszen a magyarból is átkerült jónéhány szőlőnév a németbe, románba, szerbhorvátba, bolgárba, oroszba, angolba és olaszba, pl. bakator, bogdányi, csabagyöngye, ezeréves Magyarország emléke, furmint, gohér, juhfark, kéknyelű, királyszőlő, lisztes fehér, szőlőskertek királynője.

A németből, vagy német közvetítéssel átvett szőlőnév a burgundi, cirfandli, oportó, rizling, rulandi, sasza, siller, szilváni, tramini, trollingi, veltelini, zweigelt, a franciából való többek között a cabernet, medoc, a népetimológiai változtatáson átesett (Shiradzouli) csiri-csuri, a furmint, merlot, purcsin, sauvignon, török eredetű az afus ali, a rakszőlő, a szultán.

A legtöbb tükörfordítás német mintára született. A magyar elnevezéseket is német nevekké értelmezték. Alapvető ampelográfiai művek jelentek meg németül, ezek nyomán sok német mintára alkotott, de a magyar nyelv szabályainak megfelelő, jó tükörfordítás keletkezett. Ilyen a hárslevelű, hosszúnyelű, jakabszőlő, kékfrankos, koldusszőlő, molnárszőlő, olaszrizling, ökörszem, rajnai rizling, selyemszőlő, szilva szőlő, tintaszőlő.

Korai szőlőneveink felbukkanásáról a magyar írásbeliségben a következőket állapíthatjuk meg: 14. század: muskotály; 15. század: csertszőlő, kecskecsöcsű, tengeri szőlő; 16. század: bajor szőlő, bakator, bolgár szőlő, erdei, fosóka, gacsál, gersely szőlő, gohér, járdovány, királyszőlő, mazsola, polyhos, romonya, rózsaszőlő, vadfekete; 17. század: furmint, purcsin; 18. század: alföldi, bajnár, balafánt, barátszőlő, bakar, budai, burgundi, cigányszőlő, cirfandli, dinka, ezüst szőlő, görbeszőlő, hárslevelű, juhfark, kadarka, leányszőlő, lisztes fehér, madárkaszőlő, rácfekete, somszőlő, szilváni, törökszőlő.

A 19. századtól országos hírű, keresett borokat állítottak elő a balatoni borvidékekhez tartozó területeken. A badacsonyi szürkebarát és kékenyelű, a dörgicsei rizling, az akali muskotály, a somlói juhfark vagy a tihanyi merlot mellett a balatonfüredi olaszrizling volt a legnépszerűbb. Szépen ír dínyertes bordalában az olaszrizlingből készült tüzes, gyógyhatású, szép borról Kiss Benedek, a Szent György-hegy poétája:

„Barátom boltíves pincéjében
munka után ha
hersegő testedet harapjuk jó fogakkal,
hogy szikrázik tőled az élc, a szellem,
hogy harsan pajzán történetekre
legyőzhetetlen, szilaj nevetés!
Olaszrizling!
ha zöldesfehéren csillámlasz
metszett kehely-poharakban,
felejtí az ember a fáradtságot...”

Noha az olaszrizlinget a balatoni borvidék egyik fő és jellegzetes fajtájának tartják és már-már hungaricumnak neveznek, történetileg itt igen fiatal. A hagyományos borokat átformáló fajta csupán mintegy másfél évszázados a pannon lankákon. Nagyobb mértékben csak a filoxéravész után terjedt el, ám néhány évtized múltán első fehérborszőlő-fajtánkká lépett elő. Tokaj-Hegyalját kivéve minden borvidéken termesztik, de legjelentősebb a Balaton körül. A késői érésű fajták közé tartozik, viszonylag későn zsendül és lassan érik. Bogyói gömbölyűek és kicsik, lédúsak, sárgászöldek, jól megérve napos oldalukon barnássá színeződnek. Bora itt keserűmandulára emlékeztető, íze és zamata igen jellegzetes; nagy bort a fajta csak késői szürettel és jó évjáratokban ad. Túlérett szőlőjéből különleges minőségű oxidatív borok készíthetők.

Neve először 1856-ban bukkan fel, Gyürky Antal *Vinczellérek* könyve c. művében: olasz szőlő. Ezután a Borászati Füzetek folyóirat 1869-ben, *Az Érmellék szőlészete és bora* c. programdolgozat 1873-ban (olasz rizling), Nyáry Ferenc *Szőllő és pince* c. munkája 1876-ban és a *Felső-Magyarországi szőlészeti, borászati és gazdasági lap* említi 1880-ban (olasz riesling). Ettől kezdve szinte minden ampelográfiai írásban, fajtajegyzékben, szakmunkában szerepel. A névadás szemléleti háttere az volt, hogy ez a szőlőfajta az egyéb rizlingfajtáktól egyértelmű-

en különválasztható legyen. A rajnai rizlingtől megkülönböztetésül az olasz szónak megfelelő kifejezést (italien, italienszki, italico, taljanska, vlassky stb.) tesz a különböző nyelvekben a rizling szó elé, pl. cseh és szlovák rizling vlassky, olasz riesling italico, román riesling italien, bolgár rizling italienszki, szerbhorvát talianski rizling. Bár a jelző olaszországi eredetet bizonyítana, a fajta a legtöbb ampelográfus szerint mégis Franciaországból származik; Champagne-ból vihették Heidelbergbe. Németországban a neve Welschriesling.

Maga a rizling név korábbi felbukkanású a magyar írásbeliségben, már 1833-ból adatolható a riszling, rajnai riszling (*Dercsényi J.: Előterjesztés*). 1834-ben riszling, illetve rieszling Haller Ferenc *Az ugaros szőlő-mívelés* c. Kolozsváron kiadott művében. Szerepel ezután szőlészeti folyóiratokban, szakkönyvekben, ismeretterjesztő kiadványokban egyaránt. Német jövevényszó nyelvünkben; vö. ném. Riesling, népnyelvi Riesler, Rieslinger, Rössling, Rösslinger, bajor-osztrák Risl. A németben először 1490-ben mutatható ki: Rüßling, azután széles elterjedtségű a különböző oklevelekben. A német szó származása homályos. Gombocz Zoltán annak idején (*Magyar Nyelv* 2) Schmeller nyomán a bajor Riess földrajzi névből eredeztette, mely a latin Rhaetia átvétele, de az etimológia mindmáig tisztázatlan. Mindenesetre a németből a legtöbb szőlőtermelő ország nyelvbe átkerült, így francia és olasz riesling, bolgár rizling, lengyel riesling, orosz riszling, ausztráliai angol riesling, román riesling, rísling, rízling, szerbhorvát rizling. A magyar rizlingi alakváltozat a tokaji, ménesi, egri analógiájára született.

A világ legismertebb szőlőfajtáinak egyike. Nálunk a fajtát Erdélyben 1853-ban már nagyban termesztik



a kassai *Szőlészeti és borászati gazdasági lap* folyóirat 1888-as száma szerint. Ma már nálunk ritkán fordul elő gyengébb termőképessége és lisztharmat-érzékenysége miatt, noha bora kellemes illatú és zamatú, általában kemény, savai azonban finomak, extrakt-tartalma viszonylag gazdag.

A híres szőlőt jelölő rajnai rizling elnevezés 1855-től adatolható nyelvünkben, eleinte rajnai fehér alakban. Régóta ismert fajta a Rajna mentén, onnan került a szőlőtermesztő országokba, ahol átvették a német Rheinriesling elnevezést; vö. francia riesling de Rhin, angol white riesling Rynsdruue, riesling of the Rhine, olasz riesling renano, szerbhorvát rizling rajnski, szlovák rizling rynski.

Szintén földrajzi névvel képzett összetétel a bánáti rizling (népnyelvi bánági, bánági rizling; cseh, szlovák rizling bánátsky). A név a fajta bánáti eredetére utal. Versec, Fehértemplom környékéről származtatják. Román elnevezése creată, a szerbhorvátban pedig kreáca, kriáca.

Ismert és népszerű szőlő, bor a rizlingszilváni. Hazánkba a Villányi Teleki Szőlőoltvány Termelő Cég hozta be az I. világháború után. Ausztria egyik fő fajtája. Korai érése miatt 1961 és 1985 között állami támogatással közel 4500 hektár ültetvényt létesítettek belőle. Termőképessége kiváló; hibája viszont, hogy nem tűri a kemény fagyokat, érzékeny a peronoszpórára és atkára, valamint a leginkább rothadó fajták egyike. 16-18 fokos mustjából reduktív, gyorsan fejlődő borokat készítenek. Ezt a nemesített fajtát Franciaországban, Németországban, a délszláv államokban és Olaszországban Müller Thurgau néven ismerik; ennek magyarázata az, hogy olyan fajtát jelöl, melyet a svájci Thurgauból származó professzor, H. Müller (1850-1927) állított elő keresztezéssel, 1882-ben. Kontaminációval létrejött magyar neve, a rizlingszilváni az előállításnál használt alanyokat jelöli, ezek ugyanis a rajnai rizling és a zöldszilváni voltak. A németben szintén használatos egy ilyen összevonással keletkezett szőlőnév, a Rieslaner (Riesling és Silvaner keresztezése), valamint a szerbhorvátban is: rizvanac 'Müller Thurgau'.

Nota bene megjegyezzük, hogy cikkünkben a szőlő- és borfajták nevei – ellentétben a szőlészek-borászok szinte egyöntetű nagybetűs írásmódjával, ám összhangban a helyesírási szótárakkal – kis kezdőbetűvel szerepelnek. Ami újabban a szőlő- és borfajták helyesírását illeti, igencsak tarka a kép! Különösen az ampelográfusok körében vannak sokan, akik a szőlőfajták és a borok neveit nagy kezdőbetűvel látják szívesen. Arra hivatkoznak, hogy ezek tulajdonnevek, sőt, hogy ezek kisbetűs írásmódja a nemzetközi ke-

reskedelemben minket hátrányos helyzetbe hoz. Ám, ha belenézünk a szakkönyvekbe, szakfolyóiratokba, nem látunk egységet e tekintetben. Egy-egy folyóirat számában egyszerre olvashatók szőlőnevek kis, illetve nagybetűvel. Sokan szóvá is tették e következetlenséget, többször kérve a Magyar Tudományos Akadémia állásfoglalását. A nyelvészek válaszainak értelme röviden az volt, hogy „a nagybetűs írásmód merőben ellenkezik a magyar köznyelvi helyesírással.” Először talán azért is, mert a tulajdonnevek gyakran köznevesülnek, a Gül baba burgonya-ból gülbaba lesz, ilyen többek között burgonya szavunk is (< Burgundia, Borgogna) vagy a ringló (< reine-Claude) és ella (< Ella burgonya). Aki Ellá-t eszik, az – Csokonai szavával – embertársát vendégeskedi be. Újabb helyesírási szótáraink hasonló felfogásban készültek (pl. Helyesírási tanácsadó szótár, 1983: medoc, kövidinka, kéknyelű, kadarka, otelló, otellóbor stb.; Nyelvművelő kézikönyv, 1985: Otelló alatt: „A szőlőfajtát jelentő otelló szó természetesen kisbetűs.”; Helyesírási kézisztár, 1988: rizlingszilváni, szemelt rizling, sasza, somlói furmint stb.; A magyar helyesírás szótára, 1999: kéknyelű, Otelló [személynév], de otelló [szőlőfajta], ezerjő, muskotályszőlő, tramini). Megjegyezzük még, hogy az Új helyesírási szabályzatban a néhány szőlőfajta és bor kis kezdőbetűvel szerepel: burgundi vörös, rajnai rizling, szürkebarát, ezerjő, tramini, kövidinka, sárfehér, sőt a külföldiek is: chianti, portói bor, medok. Ugyanakkor felhívjuk a figyelmet arra is, hogy míg a szőlőnevek valamennyi szótárunkban (CzF., Ballagi, Etsz., Magyar értelmező kéziszótár, TESz., ÚMTsz., SzT. stb.) és korábbi lexikonainkban (Pallas, Révai, Új magyar lexikon) kisbetűsek, addig a Magyar Nagylexikon (1993-) írásmódja már nem mutat egyöntetű képet! Így egyszerre szerepel a nagy kezdőbetűs Ezerjő, Furmint, Kadarka, Leányka, Kékfrankos stb. mellett a kis kezdőbetűs cirfandli, sárga muskotály, eperszőlő (Izabella alatt). Sőt, Otello rövid ó-val, direkttermők (ezt viszont külön kell írni!) alatt egyenesen Othello alakban! Több variáció szinte nincs is! Ugyanilyen következetlen a Révai új lexikona (1999-), mely még egy szócikken belül is használ kis-, illetve nagy kezdőbetűt: ezerfürtű, ugyanott Hárslevelű és Piros tramini.

Tény, hogy számos szőlőfajta és néhány borféleség biztosan megérdemelné a nagy kezdőbetűt, sőt azt is, hogy nevét csupa nagybetűvel írjuk! Esetleg arany tintával... Ugyanakkor azonban a Magyar Tudományos Akadémia ma hatályos helyesírási szabályzata az ellenkezőjét sugallja. Kérek minden kedves olvasót, aki érvelni szeretne valmelyik írásmód mellett, hogy véleményét folyóiratunkkal közölje!

A VÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY ÚJ SZERMENÉNYEI

Budapest, 1937. október 20-án.

TISZTELT POSTAMESTER UR!

Névnapom alkalmából küldött jóleső megemlékezésért
köszönetet mondok.

Örülök, hogy a postaépület már befejezés előtt áll
és hogy mindenkinek tetszik. - Jelenlegi nagy elfoglaltságom
mellett - sajnos - nem tudom megígérni, hogy a postaház felava-
tásánál személyesen jelen lehessék. Minden esetre kérem, szí-
veskedjék értesíteni annakidején az időpontról.

Öszinte tiszteletem nyilvánításával



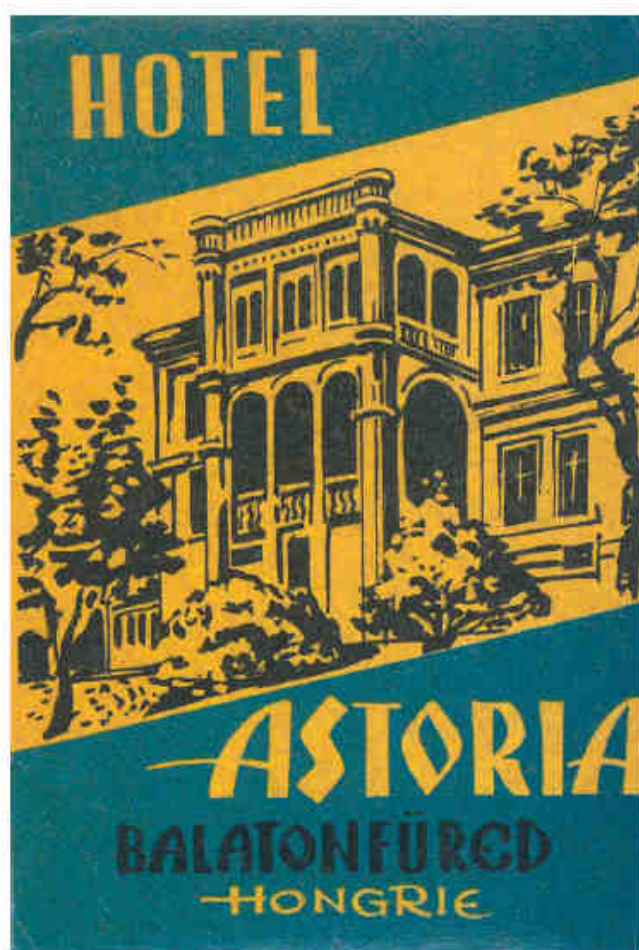
Tekintettel
SIMON KÁROLY urnak,
m.kir. postamester,
Balatonfüred.



Ismeretlen férfi arcképe
Lengyel Soma fotográfiája
(1870 körül)



Varga János (1857-1924)
Kurzweil Frigyes fotográfiája
(1890-es évek)
(Tóth Attila ajándéka)





Bőröndcímkek a 20. század középső harmadából (Helytörténeti Gyűjtemény)